

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten

15 hp

Trygghet i stadens offentliga rum

– diskurser, makt och möjligheter till förändring

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, Alnarp

Anna Krook
2009

SLU, SVERIGES LANTBRUKSUNIVERSITET
Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap LTJ

Författare: **Anna Krook**

Titel: **Trygghet i stadens offentliga rum – diskurser, makt och möjligheter till förändring**

Engelsk titel: Safety in Public Urban Spaces – Discourses, Power and Possibilities to make a Change

Nyckelord: trygghet, otrygghet, kön, genus, städer, offentliga rum, urbana rum, makt, stadsplanering, Sverige, Malmö

Landskapsarkitektprogrammetm område Landskapsplanering
EX0378, Skriva om landskap. 15 hp, nivå Grund C (kandidatuppsats)

Handledare: Eva Kristensson
Examinator: Tim Delshammar

Utgivningsort: **Alnarp**
Datum: **Juni 2009**
Serie: **Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten**

Sammandrag

Kvinnor upplever i större utsträckning än män otrygghet i stadens offentliga rum. Detta är ett strukturellt fenomen, grundat i ojämna maktrelationer. Med utgångspunkt i att formuleringar och ordval i texter speglar och formar vårt sätt att tänka kring och förstå samhällsproblem, undersöker jag i min uppsats vilka sätt att betrakta trygghet som aktualiseras i några av Malmö stads handlingsplaner, åtgärdsprogram och riktlinjer för ökad trygghet. Jag analyserar dokumentens formuleringar för att finna dels hur kvinnors rädsla hanteras i några kommunala trygghetsprojekt, och dels vilken syn på kön, etnicitet och klass som kan konstrueras eller reproduceras av dessa trygghetsdiskurser. Sist diskuterar jag kort vilka möjligheter dessa diskurser har att förändra, genom att uppmärksamma kopplingar och diskrepanser mellan formuleringar av problem, orsak och åtgärd inom diskurserna, samt genom de maktstrukturer som diskurserna är en del av.

I min uppsats finner jag tre deldiskurser som dominerar i dokumenten jag studerat. Efter deras olika sätt att betrakta storstaden har jag valt att benämna dem *Den trygga, trevliga och spännande staden*, *Den farliga staden* och *Det lilla i den stora staden*. Samtliga dokument är skrivna i syfte att öka den upplevda tryggheten, men inte alla uppmärksammar strukturella skillnader. Även åtgärder formuleras i dokumenten både individuellt och strukturellt.

Jag lyfter i min uppsats fram tankekedjan *vad* (problem) – *varför* (orsak) – *hur* (åtgärd) som avgörande för möjligheterna att åstadkomma önskade förändringar. Jag uppmärksammar en återkommande avsaknad av orsaksformuleringar, vilket kan bidra till förskjutningar eller diskrepanser mellan problem- och åtgärdsformulering. Endast ett av de analyserade dokumenten anger tydligt hela tankekedjan. I samtliga dokument dominerar diskurser som kan reproducera ojämna maktförhållanden (kön, klass och etnicitet). Några diskurser riskerar dessutom att stigmatisera redan svaga grupper, genom att de uppmärksammar maktskillnader utan att ge dem handlingsutrymme.

Slutsatserna är att tydligare maktanalys är nödvändig för att kunna förändra, samt att orsakerna till otryggheten både måste undersökas och presenteras tydligare i dokumenten, för att åtgärdernas effekter ska kunna utvärderas.

Nyckelord: trygghet, otrygghet, kön, genus, städer, offentliga rum, urbana rum, makt, stadsplanering, Sverige, Malmö

Abstract

Women experience, in a vaster extent than men, unsafety in urban public spaces. This is a structural phenomenon, based on unequal power relations. The theoretical starting-point for my thesis is that how we choose to express ourselves shape the ways we can think about and understand society. In my thesis I study depictions of safety in six of Malmö city's action plans and guidelines towards increased safety. I analyse depictions in order to see how these documents deal with women's fear, and how gender, ethnicity and class can be constructed or reproduced through the safety discourses. I also discuss what possibilities to accomplish change these discourses have. I do so by observing underlying connections and discrepancies between how problems, causes and actions are depicted, and by examining what power relations these discourses are based on.

In my thesis I find three major directions in the safety discourse: *The safe, nice and exciting city*, *The dangerous city* and *The little inside the big city*. All documents studied, are written in the purpose of increasing experienced safety, but only a few acknowledge structural inequalities. Also actions tend to be of both structural and individual character.

I acknowledge the importance of analysing *what* (problem), *why* (causes) and *how* (actions) in order to accomplish the intended changes. I recognize a repeated lack of causes, which can lead to discrepancies between worded problems and actions. Only one of the documents studied clearly express all three levels of *what – why – how*. All studied documents are dominated by discourses that may reproduce unequal power relations (gender, class and ethnicity). By some discourses marginalized groups are at risk to be stigmatized, since the discourses acknowledge unequal power distribution, but don't offer any possibilities to act.

My conclusions are that a more clear analysis of power is necessary to accomplish change, and that the causes of the experienced unsafety must be further examined and more clearly presented in the document, in order to evaluate the effects of the actions.

Keywords: safety, unsafety, sex, gender, cities, public spaces, urban spaces, power, planning, Sweden, Malmö

Innehåll

1 Inledning	3
PROBLEMMOMRÅDE	4
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING.....	5
AVGRÄNSNINGAR	6
TEORI OCH METOD.....	6
<i>Diskursanalys som teori och metod.....</i>	<i>7</i>
<i>Genomförande.....</i>	<i>8</i>
FORSKNINGSLÄGE	9
<i>Centrala teoretiska begrepp.....</i>	<i>9</i>
<i>Planeringsteori för trygghet och demokrati.....</i>	<i>11</i>
<i>Kön, etnicitet och klass i relation till fysiska rum</i>	<i>13</i>
DISKURSORDNING	16
MATERIAL.....	19
DISPOSITION	20
2 Offentlig politisk hantering av trygghet.....	21
STATLIGA DIREKTIV	21
KOMMUNALA ÖVERGRIPANDE DOKUMENT	22
3 Formuleringar och definitioner	25
PROBLEMET FORMULERAS	25
ORSAKER OCH ANSVAR	26
ÅTGÄRDER	30
4 Diskurser	35
DOMINERANDE DELDISKURSER	35
<i>Den trygga, trevliga och spännande staden.....</i>	<i>36</i>
<i>Den farliga staden</i>	<i>37</i>
<i>Det lilla i den stora staden.....</i>	<i>39</i>
KOPPLINGAR, FÖRSKJUTNINGAR OCH DISKREPANSER I DISKURSERNA	40
VILKA AKTÖRER SYNLIHGÖRS? HUR KONSTRUERAS MEDBORGARE?	43
5 Diskussion	47
FÖRSTÅELSE AV RÄDSLOR.....	47
MAKTSTRUKTURER: KÖN, ETNICITET, KLASS	48
TRYGGHET ELLER BROTTSPREVENTION?.....	48
PLANERARENS MÖJLIGHETER ATT FÖRÄNDRA	49
6 Avslutning	51
Figurförteckning	54
Litteratur	55

1 Inledning

Staden och dess offentliga rum har i planeringssammanhang ofta förutsetts vara platser och fenomen som vi medborgare har lika tillträde till, men kön, klass, etnicitet och ålder är några faktorer som begränsar och styr rummets tillgänglighet. Platser kan inte förstås som isolerade från samhällets sociala och politiska sammanhang, utan är alla olika aspekter av samma struktur. I stadens rumsliga utformning speglas, reproduceras och konstrueras samhällets maktrelationer. Det innebär i förlängningen att stadsplaneringen är politisk, då planeringens uppgift är att fördela resurser på vår gemensamma arena.

Under 1970-talet började kvinnors rädsla och trygghet i offentliga rum diskuteras inom feministisk forskning, med argument för att platsen spelar en viktig roll i upprätthållandet av ojämlikheter i samhället. Det sätt på vilket otryggheten påverkar kvinnors agerande, närvaro och rörelsefrihet i staden både bekräftar och förstärker manlig överordning och påverkar samtidigt kvinnors demokratiska deltagande på flera nivåer: socialt, ekonomiskt och politiskt (Andersson 2005[1]:42).

Den fysiska närvaron är viktig för underrepresenterade grupper i en representativ demokrati. Genom att göras osynliga i debatten och i samhället minskas sociala gruppers demokratiska inflytande och makt till förmån för andra, mer synliga grupper (Phillips 2000). Genom att betrakta offentliga rum som en demokratisk arena ökar förståelsen för de sociala interaktionerna i de offentliga urbana rummen. Genom kvinnors blotta närvaro i rummet kan tidigare konventioner och underförstådda normer utmanas, om dessa normer baseras på enbart manlig närvaro (jmf Phillips 2000:60).

Upplevd trygghet är inte alltid samma sak som reell trygghet. Forskare har hävdats att Sverige idag är ett välfärdsland med så stor trygghet att vi börjar känna rädsla för sådant som inte egentligen är ett hot – att det faktiskt är tryggheten i sig som föder rädslan (se bl.a. Eberhard 2006). När det handlar om rädsla i det urbana rummet är det inte bara det reella hotet att utsättas för brott eller övergrepp som är relevant att studera, utan också den upplevda otryggheten, eftersom det är den som styr var, när och hur personer vistas i offentliga miljöer. Brottsförebyggande rådet (BRÅ) har i flera undersökningar visat att de som känner störst otrygghet i stadens rum är äldre kvinnor, samtidigt som de är minst utsatta för brott. De mest brottsutsatta är unga män – den grupp som känner minst otrygghet (BRÅ 2002).

I sin bok *Rädslans politik* (2002) behandlar Maria Wendt Höjer kvinnors rädsla för att utsättas för (framförallt sexuellt) våld, och olika strategier för att undvika det. Hon menar att rädslan måste förstås som ett stort demokratiskt problem, och skriver att kroppslig integritet är en

förutsättning för jämlikt medborgarskap (Wendt Höjer 2002:14f). Den ständigt överhängande rädslan för att utsättas för (sexuellt) våld är en viktig grund till själva konstitueringen av kön och den könsmaktstruktur där kvinnor görs till objekt och män till subjekt (Wendt Höjer 2002:24f).

Detta innebär att de åtgärder som ska öka tryggheten måste tas fram med en demokratisk långsiktig målsättning, utifrån kunskap om köns- maktstrukturer och med en medvetenhet om för vem, var och när insatser ska göras.

PROBLEMMOMRÅDE

Upplevd trygghet i stadens offentliga rum har under de senaste tjugo åren fått en allt större uppmärksamhet i lokal och nationell politik, media och forskning. Listerborn (2000:49ff) har visat att medias rapportering påverkar den upplevda tryggheten, och den politiska dagordningen. Listerborn menar att upplevelsen av otrygghet i media snabbt kopplas till brott, men att faktisk risk att utsättas för brott inte är avgörande. Med detta i åtanke är det intressant att undersöka de faktiska åtgärder som sätts in för att öka tryggheten. Om åtgärderna är riktade mot att förebygga brottslighet kan man inte säkert dra slutsatsen att tryggheten kommer att öka (Listerborn 2002:260, se även Andersson 2005[2]).

Eftersom åtgärderna kan få olika effekter är det viktigt att vara uppmärksam på dem samt studera hur möjliga lösningar har formulerats, liksom vad som betraktas vara problemet och dess orsak.

I Malmö har under en tioårsperiod genomförs stora trygghetsmätningar i samarbete med polisen. De visar vem som upplever otrygghet (uppdelat efter ålder, kön, bostadsförhållanden etc.), vad rädslan/otryggheten avser, samt i vilka områden av staden som otryggheten upplevs starkast. Med grund i dessa undersökningars kvantitativa resultat skapas strategier för att öka medborgarnas trygghet i stadens offentliga rum, och kommunens olika förvaltningar arbetar sedan på olika sätt utifrån gemensamma strategier och mål. Men hur definieras problemet?

Olika sätt att tala om fenomenet avgör hur vi kan förstå dem. På mindre än femtio år har våld mot kvinnor gått från att betraktas som privata och ickepolitiska frågor, till att som idag oftast betraktas som strukturellt och möjligt att diskutera politiskt (Wendt Höjer 2002). Samma sak har under de senaste årtiondena hänt med upplevd otrygghet i den offentliga miljön. Genom att föras till den politiska dagordningen görs problemet till en samhällsfråga istället för något vi får hantera på egen hand. Detta har skett genom en diskursiv förändring, dvs. ett skifte i sättet att tala om problemet. Men en diskurs är sällan helt dominerande, utan flera deldiskurser kämpar ständigt om utrymmet och

möjliggör på så sätt perspektivförskjutningar. Att språkligt kunna skapa ramar för hur vi kan tänka kring ett ämne är att ha makt över det.

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING

Med utgångspunkt i att formuleringar och ordval i texter speglar och formar vårt sätt att tänka kring samhällsfenomen, är min avsikt att här undersöka vilka sätt att betrakta trygghet som aktualiseras i några av Malmö stads dokument. Utifrån en analys av de trygghetsdiskurser som kommer till uttryck vill jag visa hur kvinnors rädsla hanteras i några kommunala trygghetsprojekt, samt vilken syn på kön, etnicitet och klass som kan konstrueras eller reproduceras av dessa trygghetsdiskurser. Syftet är dels att försöka förstå hur man talar om rädsla och trygghet genom att tydliggöra riktningar och bakomliggande värderingar, dels att utifrån dessa föreställningar om trygghet försöka relatera en diskursiv nivå till en materiell, genom diskussioner kring vilka följder olika synsätt kan få för stadens utformning och sociala liv. För att kunna urskilja riktningar i trygghetsdiskursen kommer jag att undersöka vilka begrepp, formuleringar och utgångspunkter som används.

I undersökningen kommer jag framförallt att arbeta utifrån tre frågeställningar:

- Hur formuleras problem, orsaker och möjliga åtgärder kring den upplevda tryggheten i staden, och hur kopplas formuleringarna till kön, klass och etnicitet?
- Vilka kopplingar, eventuella förskjutningar och diskrepanser finns mellan nivåerna problem, orsak och åtgärd?
- Vilka aktörer synliggörs genom dokumenten, och hur konstrueras medborgare?

En diskussion kring de föreslagna åtgärdernas möjlighet att förändra de problem som definieras blir möjlig genom att även det sätt som otryggheten förklaras på blir föremål för analys. Om kopplingar saknas mellan problemformulering, förklaringsmodell och föreslagna åtgärder kan det vara svårt att nå önskade förändringar.

Mitt arbete är skrivet med utgångspunkt i en feministisk vetenskapstradition. Det kommer att få flera viktiga betydelser för hela forskningsprocessen. Detta innebär t ex att jag ser kvinnors otrygghet i stadens offentliga rum som strukturell och baserad på gruppen mäns överordning över gruppen kvinnor. Genom att betrakta maktskillnader strukturellt synliggörs även klass och etnicitet.

Min feministiska ansats gör också att jag med mina resultat vill bidra till en utveckling bort från kvinnors otrygghet. Min målsättning är att mitt arbete ska utgöra en del i den feministiska strävan mot jämlikt deltagande på den offentliga arenan.

AVGRÄNSNINGAR

Trygghet tycks vara ett modeord inom svensk politik och lokal kommunal förvaltning. På Malmö stads hemsida får man 2359 träffar vid en sökning på ”trygghet”¹, och enligt kommunens övergripande strategier verkar trygghet vara en mycket viktig medborgerlig fråga. Därför arbetar samtliga förvaltningar med att öka tryggheten i kommunen, på olika sätt utifrån de egna områdena.

I en kommun tas beslut om *mål och övergripande strategier* av politiker i kommunstyrelse, kommunfullmäktige eller i de olika nämnderna. Beslut om vilka *åtgärder* som ska sättas in för att genomdriva de politiska målen tas av tjänstemän inom respektive område, medan det praktiska *utförandet* görs av olika förvaltningar. Med utgångspunkt i ett planeringsperspektiv är det därför mest intressant att studera åtgärderna, samt de diskurser som ligger till grund för åtgärdsformuleringen.

Min undersökning kommer att begränsas till det arbete som utförs av stadsbyggnadskontoret, gatukontoret och inom det övergripande arbetet med projektet *Välfärd för alla*. Jag är alltså främst intresserad av åtgärder i den offentliga utomhusmiljön, och åtgärder som kan påverka denna. Även andra förvaltningars arbete, liksom givetvis privata aktörers handlingar, påverkar upplevelsen av det offentliga urbana rummet, men kommer inte att diskuteras närmare inom ramen av denna undersökning.

Jag kommer också att avgränsa min studie i tid, så att jag studerar åtgärdsförslag som gjorts under åren 2000-2008. Givetvis har tidigare åtgärder haft stor betydelse, och effekterna av dessa är rimligtvis lättare att utvärdera, men då jag främst är intresserad av aktuella diskurser har jag valt att göra denna avgränsning. Frågan tycks också ha fått större utrymme och hamnat högre på den politiska dagordningen under 2000-talet än tidigare, vilket också motiverar denna avgränsning i tid.

TEORI OCH METOD

De teoretiska ramarna för mitt arbete utgår från feministisk forskning, dvs. forskning som uppmärksammar ojämlika maktförhållanden mellan könen. Detta innebär att de teorier och det forskningsmaterial jag kommer att utgå ifrån oftast innehåller feministiska analyser. Jag kommer dock även att använda litteratur som inte är feministisk, som t.ex. Faircloughs bok *Discourse and social change* (1992) som jag kommer att basera min metod på. Faircloughs metodologiska resonemang är dock i högsta grad förenligt med ett feministiskt tillvägagångssätt och en feministisk målsättning, då hans kritiska diskursanalys bygger på en maktanalys av samhället och en klart formulerad strävan efter social förändring.

¹ <http://www.malmo.se/> Sökning på ”trygghet” 2009-02-08.

Vad gäller den teoretiska litteratur som både ger mig analysverktyg och en forskningsmässig bakgrund att luta mig mot kommer jag främst att använda svensk nyproducerad sådan. De forskare som jag kommer att förlita mig till verkar inom statsvetenskapliga eller kulturgeografiska discipliner eller inom stadsplanering, och har studerat kvinnors otrygghet, offentlig politisk beslutsprocess, etc. Deras forskning kommer att utgöra en grund för min analys, både som diskursiv bakgrund och som analytiska hjälpmedel.

I det här kapitlet kommer jag först att redogöra för hur diskursanalys kan användas som både teori och metod, och därefter beskriva hur jag kommer att genomföra min egen analys.

Diskursanalys som teori och metod

Jag kommer i det här arbetet främst att utgå från ”kritisk diskursanalys”, som framför allt Fairclough har utvecklat och som diskuteras av Winther Jørgensen och Phillips i boken *Diskursanalys som teori och metod* (2000). Kritisk diskursanalys öppnar för tolkningar med politiskt syfte att leda till social förändring. Utgångspunkten är att diskurs, som en social praktik, dels är konstituerande för den sociala världen, och dels konstitueras av andra sociala praktiker – det vill säga, som social praktik står diskurs i ett dialektiskt förhållande till andra sociala dimensioner (Winther Jørgensen & Phillips 2000:67f). Samtidigt fungerar diskurs ideologiskt för att legitimera vissa samhällsgruppers makt över andra. Diskursiva praktiker producerar och reproducerar ojämlika maktförhållanden. Kritisk diskursanalys syftar därmed till att dels studera hur och vilka diskurser som konstruerar världsbilder, dels analysera hur dessa konstruktioner gynnar vissa grupper framför andra (Winther Jørgensen & Phillips 2000:69). Detta gör därför att kritisk diskursanalys lämpar sig särskilt väl för att granska och utvärdera offentliga politiska åtgärder och handlingsplaner.

Mitt arbete kommer att följa i kritisk diskursanalytisk tradition, med både empiriska studier av språkbruk i ett textexempel (några av Malmö stads handlingsplaner, riktlinjer och åtgärdsprogram) och en analys av den samhälleliga kontext i vilken texten är producerad och konsumerad. På grund av arbetets begränsade utrymme kommer samhällsanalysen helt att baseras på tidigare studier. Fairclough menar att analys av diskurser inte är möjlig utan analys av sociala strukturer och praktiker, då diskursiva praktiker och sociala strukturer befinner sig i ett dialektiskt förhållande. Detta betyder att texten måste studeras dels utifrån dess egenskaper som text, dels utifrån de diskursiva praktiker som ger produktions- och konsumtionsprocesser, men också utifrån den breda sociala praktik som texten är en del av (Fairclough 1992:73ff, Winther Jørgensen & Phillips 2000:74).

Arbetet med att kartlägga diskurser och deras reproducerande eller förändrade förmåga är naturligtvis mycket omfattande, och det krävs att

man inte bara känner till en text och dess uppbyggnad, produktion och konsumtion, utan kan jämföra flera texter, gärna också över tid, och även har stor inblick i samtida sociala strukturer. En diskursordning måste lokaliseras, olika diskurser inom denna måste skiljas ut, andra diskurser och diskursordningar från kringläggande områden bör göras synliga, och hierarkier inom och mellan olika diskursordningar måste också fokuseras. Då syftet med kritisk diskursanalys är förändring av ojämlika maktrelationer måste diskursernas förhållande till makten och samhällssystemet utredas. Först därefter kan texten i sig bli föremål för en analys, där hänsyn enligt Fairclough bör tas till allt från grammatik till ordval (Fairclough 1992). Sedan kopplas texten och dess egenskaper till diskursiva och sociala praktiker. Det säger därför sig själv att jag inte kan göra en så omfattande diskursiv analys med mina begränsade tids- och utrymmesramar, utan jag måste begränsa mig. Denna begränsning redogör jag för i följande avsnitt.

Genomförande

För att göra en analytisk ram för mitt arbete har jag valt att utgå från tidigare studier kring trygghet i urbana rum och offentlig politisk behandling av sådana frågor. Detta ger en bild av vilka diskurser som har dominerat fältet under olika tider, samt i vilket sammanhang och av vem ”nya” diskurser introducerades. Denna teoretiska bakgrund presenterar jag i avsnittet *Diskursordning* nedan. Därefter kommer jag att kort beskriva de sociala strukturer vilka omger mitt analytiska fokus (se kapitel två). Där diskuterar jag några olika statliga direktiv och deras historia. Detta ger sammantaget en uppfattning om vilka diskursiva praktiker och sociala strukturer och praktiker som påverkar mitt analysfält. Med detta som bakgrund kommer jag sedan att analysera den konkreta texten, alltså några av Malmö stads handlingsplaner, riktlinjer och åtgärdsprogram för ökad trygghet. Jag kommer då att fokusera på ordval och formuleringar av problem, orsaker och åtgärder för att sedan knyta dessa till de olika diskurserna. Utifrån de resultat jag får kommer jag slutligen att diskutera vilka möjligheter till förändring av upplevelsen av stadens offentliga rum och av maktrelationerna mellan könen som förslagen i texten öppnar för, alltså hur de diskurser som ryms i texterna kan reproducera eller förändra den sociala praktiken.

Min studie kommer att bedrivas i tre steg:

- genom tidigare forskningsresultat görs ett försök till att definiera diskursordningen, dvs. olika aktuella sätt att tala och agera kring trygghet.
- en diskursanalys av innebörderna i begreppet trygghet görs utifrån hur problemet formuleras, förklaras och föreslås lösas i föreslagna åtgärder i kommunala dokument.

- en diskussion förs kring de olika diskursernas möjligheter till förändring.

Slutligen känner jag mig här tvungen att kort referera diskussionen kring diskursanalys, objektivitet och forskning. Diskursanalysen har som metod kritiserats av traditionella forskare med en ”objektiv” ansats. Traditionellt sett har den ideala forskningen ansetts vara objektiv sådan, där forskaren förväntas gå utanför sin egen förförståelse och inte låta forskningen färgas av de egna åsikterna. Diskursanalysen bygger på tanken att mening skapas genom vår kontextbundna förståelse av olika händelser. All forskning är tolkningar av världen, där ingen absolut sanning går att finna. Mening uppstår i vår förståelse av händelser, och trots att materiella förhållanden är nog så viktiga att ta hänsyn till kommer dessa i vår analys att färgas av vår egen uppfattning om dem. Vår uppfattning om ting är i sin tur påverkad av den diskursordning vi befinner oss i. Genom att vara tydlig med mina val kommer jag att synliggöra min arbetsprocess.

FORSKNINGSLÄGE

I följande kapitel kommer jag att diskutera några för min uppsats centrala begrepp. Då uppsatsen har utgångspunkt både i stadsplanering och i genusvetenskap anser jag att det är viktigt att några av de begrepp som jag kommer att använda förklaras eller problematiseras i relation till ämnet. Därefter kommer jag att redogöra för teorier som format forskningsfältet, så som teorier som kopplar samman begreppen demokrati och trygghet genom att visa hur viktigt det är att på lika villkor ha tillträde till de offentliga rummen. Jag kommer att kort beskriva några av de teorier som behandlar planeringen av trygga, trivsamma och i övrigt goda städer samt teorier om plats i relation till kön, etnicitet och klass.

Centrala teoretiska begrepp

Stadsplanering handlar om olika sätt att planera och förvalta den fysiska miljön i en stad. Den teoretiska grunden finns i *planeringsteori*, som studerar maktstrukturer i samhälls- och stadsplanering utifrån ett aktörsperspektiv, liksom samspel mellan olika privata och offentliga intressenter. Historiskt, likväl som parallellt idag, finns flera olika inriktningar. Traditionellt har en rationell ansats (att planera *för* medborgare) ofta tagits i planeringen, medan ett mer kommunikativt perspektiv (att planera *med* medborgare) är vanligast då könsperspektiv inkluderas i planeringen (Larsson & Jalakas 2008). När jag i min uppsats refererar till planering handlar det om det kommunala arbetet med att förvalta och utveckla staden.

Även om stadsplaneringen genom t ex stadsbyggnadskontor i viss utsträckning styr markanvändning och bebyggelse för privata aktörer, är

det *de offentliga rummen* i staden som till störst del kan påverkas av kommunala beslut och åtgärder. Traditionellt sett har offentliga rum varit liktydigt med gemensamt (statligt eller kommunalt) ägda platser som alla medborgare haft lika tillträde till. Nu kan vi dock se en ökad privatisering av offentliga rum genom utbyggnad av köpcentrum och andra semiprivata platser, där tillsynes allmänna platser styrs av ordningsregler, öppettider etc., och där de demokratiska lagar som styr de traditionella offentliga rummen inte gäller.² I min uppsats kommer jag dock att använda begreppet offentliga rum för att beskriva de platser som traditionellt räknats dit, dvs. torg, gator, gång- och cykelvägar, parker, lekplatser etc., och som även idag omfattas av kommunalt ägande och allmänt tillträde.

Då min uppsats behandlar trygghet i stadens offentliga rum ur ett *könsperspektiv* innebär det att jag går in i forskningen med en förståelse av *kön* som användbart analytiskt och organisatoriskt begrepp. Detta har inom genusvetenskapen diskuterats under mycket lång tid, men jag ser, i likhet med Bradley (1995), att kön, klass och etnicitet kan betraktas som grund för politisk och förändrande aktion då de synliggör *strukturella* skillnader som annars hade kunnat avfärdas som *individuella* och därmed apolitiska. Viktigt är dock att hålla i åtanke att kön varken innebär några fasta eller enhetliga grupperingar och att situationer påverkas av flera olika strukturer samtidigt. Det betyder att kön inte ensamt kan förklara en situation, utan strukturer med grund i föreställningar om *klass, etnicitet* etc. också spelar roll. Som analytiskt verktyg blir kön oanvändbart om det inte ses som grund för strukturella skillnader.

Det mest centrala begreppet i min studie är *trygghet*, vilket jag bara kort kommer att kommentera här. Trygghet kan i olika sammanhang få väldigt skilda betydelser. Trygghet kan vara en bostad, ett arbete, en god ekonomisk situation, att slippa leva i krig... I den här uppsatsen betraktar jag trygghet i offentliga rum som en kroppslig, fysisk trygghet – att inte utsättas för våld – och en upplevd trygghet – att slippa hot om våld eller situationer och platser som uppfattas som otrygga.

En ytterligare diskussion kring hur begreppet har använts finns under rubriken Diskursordning (s 15). Jag har hittills använt begreppet för att tala om en *upplevd trygghet* som ser strukturellt olika ut beroende på t ex ålder och kön. När jag analyserar det kommunala användandet av begreppet gör jag samtidigt tydligt att det inte längre är min tolkning av begreppet som gäller, och andra innebörder kan bli synliga.

² Med en digital och global informations- och kommunikationsspridning kan man hävda att de offentliga rummens form möjligen blivit än mer divergerad och inte längre lika knuten till just rummen och de fysiska platserna.

Planeringsteori för trygghet och demokrati

Den fysiska utformningen av stadens rum är naturligtvis inte i sig grunden till vare sig otrygghet eller rädsla, utan förklaringen ligger snarare i relationen mellan sociala och fysiska aspekter av samhället (Andersson 2005[1]:42). Stadens fysiska rum blir sociala rum; arenor för möten och interaktion utifrån övergripande normer och värderingar. Rädslan riktar sig alltså inte mot buskarna i sig, utan mot vad som möjligen kan döljas av dem, och därmed betraktas buskaget/platsen som otrygg. Detta betyder att det inte finns några enkla svar på hur en trygg stad ska byggas – det räcker inte att klippa ner samtliga buskage, eftersom orsakerna ligger på ett annat samhällsligt plan.

Några teorier om hur man genom planering skapar så goda förutsättningar som möjligt för ett trygg och bra stad för alla medborgare kommer nedan i korthet att presenteras, men det är samtidigt viktigt att ha i åtanke att planering inte kan lösa hela problemet. Trots att en ny maktstruktur i samhället och ett helt nytt sätt att förhålla sig till världen eventuellt måste åstadkommas för att i grunden förändra situationen, bör inte de planeringsmässiga aspekterna ignoreras.

Kontroll och anonymitet

Diskussionen kring hur trygga städer ser ut och fungerar har till stor del handlat om kontroll. Två läger kan urskiljas: de som förespråkar en oavsiktlig och omedveten social kontroll, och de som förordar en mer medveten och auktoritär övervakning.

I början av 1960-talet publicerades den första boken som på ett övergripande sätt kopplade samman stadsplanering och trygghet. Författare var journalisten Jane Jacobs, och boken *The Death and Life of Great American Cities* (1961) blev en enorm tankeväckare som fortfarande tycks fungera som ett standardverk inom området. Jacobs menar att trygghet i staden bäst uppnås och upprätthålls genom *the eye on the street*, dvs. det sätt som vi anonymt passerar varandra och indirekt håller uppsyn över varandra (Jacobs 1961). Hon menar att urban trygghet är både anonym och oavsiktlig, och upprätthålls av främlingar och stadens mångfald. Hon kallar detta *sam-närvaro*, och det är en form av indirekt och omedveten social kontroll, som är möjlig på platser där mycket folk rör sig.

Flera av dessa idéer återfinns hos bl.a. Jan Gehl, som diskuterar faktorer som gör en stad ”bra”, och hur man som arkitekt eller planerare kan påverka hur en stad upplevs, t ex i *Life Between Buildings* (2006). Gehl menar att anonyma, okända personer kan utgöra en grund för social kontroll. Ett levande gaturum med mänsklig rörelse och aktivitet, där man vill stanna upp och vistas, är en förutsättning för att genom planering uppnå inte bara trygghet utan också andra kvaliteter en stad bör ha.

Arkitekten Oscar Newman³ kritiserade Jacobs teorier, och menade tvärt om att anonymiteten i storstäderna är det som orsakar otryggheten och kriminaliteten. Lösningen var för honom ett samhälle med tydligare gränser, där småskalighet och grannskapsenheter skulle leda till att invånarna lärde känna varandra, i alla fall till utseende. Detta skulle skapa en vi-känsla och göra att man hjälptes åt att försvara det gemensamma området mot kriminalitet och andra faror. Hjälpmedel för detta försvar kunde vara traditionell och avsiktlig övervakning. Newman försöker på detta sätt kombinera social kontroll i den lilla skalan, inom en begränsad grupp, med övervakning utåt (Listerborn 2000:58ff).

Jacobs levde i och avsåg i sin forskning de centrala delarna av New York, vilket innebär mycket människor på liten yta. Det har diskuterats om hennes idéer kan tillämpas även i mindre städer, men även om hela staden inte har samma rörelseintensitet bör stråk med större koncentration av passerande kunna analyseras och förstås på samma sätt.

Arkitekten Bo Grönlund⁴ har varit med och skapat en ”dansk modell” för trygghet i stadens rum. Han menar, liksom bl.a. Jacobs, att ett levande stadscentrum med stor mänsklig rörelse och möten mellan främlingar ger en trygg stad. Grönlund förespråkar en på samma gång trygg, trivsamt och spännande stad. Han menar att för stort fokus på en av de tre faktorerna genast gör staden sämre: bara spännande blir obehagligt en helt trygg stad gör den tråkig etc. (Listerborn 2000:115ff).

Gränser mellan privat och offentligt

Newman menar att tydligare gränser mellan privat och offentligt, med mindre grannskapsenheter där ansvarsområden blir synligare och viktigare, skulle leda till ökad trygghet. Även skillnaderna mellan olika grader av privat och offentligt skulle stärkas för att människor tydligare skulle känna när en gräns överskreds och därmed veta var man fick och inte fick vara (Listerborn 2000:159).

Genom att tydligt visa vilka rum som är offentliga, kommer människor där att inta sin roll som urbana medborgare och därmed upprätthålla den offentliga anonyma ordningen menar Jacobs (1961). Om gränserna är otydliga blir också ordningen och rollerna oklara.

Gehl vill göra gränserna mellan privat och offentligt mer flytande, för att locka ut folk i det offentliga stadsrummet och delta i stadslivet. Han förespråkar en planering som samlar, integrerar, inviterar och öppnar upp, till skillnad från dess motsats som innebär utspridd bebyggelse, segregation av funktioner och invånargrupper samt avvisande och utestängande bebyggelse och planering (Gehl 2006).

³ Newman, Oscar 1972: *Defensible space. Crime Prevention through Urban Design*. New York. Här refererad från Listerborn (2000)

⁴ Refererat från Listerborn (2000)

Överskådlighet och orientering

Bill Hillier⁵ presenterar en teori om stadsplanering vars utgångspunkter delvis skiljer sig från de ovan presenterade. Han menar att rummens relationer till varandra påverkar den upplevda tryggheten genom överskådlighet och god orientering. Städer uppbyggda enligt rutnätssystem genererar fler möten i alla korsningar som uppstår. Dessa möten ger i sin tur ökad trygghet. Genomströmning av anonyma människor ger ökad social kontroll, och minskad brottslighet. I Hilliers teori är det dock inte bara mötena i sig som bör uppmärksammas utan också den fysiska miljöns möjligheter att främja dem och självständigt skapa trygghet. Siktlinjer, kontinuitet, struktur och orientering är rumsliga faktorer som kan påverka tryggheten i positiv riktning medan rumslig fragmentering, tomma rum, inhägnad, repetition och hierarki förstärker otryggheten (Listerborn 2000:63ff).

Även Gehl och Hillier menar att överskådlighet och god synlighet är viktiga faktorer för att skapa en trygg stad.

Kön, etnicitet och klass i relation till fysiska rum

Privat och offentligt i relation till kön

Kvinnor har traditionellt förknippats med det privata – med hemmet och reproduktionen – medan männen har fått ta plats i det offentliga genom att de har kopplats till yrkesliv, politik och produktion. Eftersom stadsplaneringen rör det offentliga, har urbana rum ofta skapats både av och för män. Längre – en bra bit in på 1900-talet faktiskt! – betraktades också kvinnor som rörde sig i det offentliga rummet som prostituerade om de inte var i sällskap med en man: ”offentliga kvinnor” blev synonymt med prostituerade (Larsson & Jalakas 2008:16f).

Med den tidiga kvinnokampen fick kvinnor rösträtt, blev myndiga, och fick tillslut tillgång till alla yrken. Genom denna kamp tog kvinnor också plats på den politiska arenan och i de offentliga rummen. Dock märks fortfarande viss skepsis mot kvinnor som ensamma rör sig på platser som anses olämpliga. En ensam kvinna i kort kjol som våldtas eller utsätts för sexuellt hot i en park om natten kan fortfarande få möta kommentarer om att hon har sig själv att skylla: ”Vad hade hon där att göra?” (Larsson & Jalakas 2008:16).

En urban frizon för kvinnor blev tidigt varuhuset. Här kunde kvinnor röra sig utan manligt sällskap (Larsson & Jalakas 2008:19). Konsumtion har också traditionellt förknippats med kvinnors roller – genom matinköp likväl som kläder etc. Även idag kan man se stora köpcentrum som kvinnliga urbana rum (Ganetz 2005). Medan killarna hänger i skaterampen eller på fotbollsplanen återfinns tjejerna i köpcentrum eller på caféer. Här kan jag se en fara med att kvinnor är

⁵ Hillier, Bill 1996: *Space is the machine*. Cambridge. Här refererad från Listerborn (2000).

hänvisade till de tillsynes offentliga rum som faktiskt är halvprivata, och där rörelsefriheten styrs av regler.

Våld, hot och kvinnors strategier i offentliga rum

Mäns våld mot kvinnor sågs fram till slutet av 1930-talet inte som en politisk fråga överhuvudtaget. Mäns våld mot kvinnor pågick främst inom familjen, och var därmed en privatsak, ansåg man. Runt 1940 började våldet ses som ett politiskt problem på så sätt att det utgjorde en fara ”för barnen, för samhällsutvecklingen eller för den allmänna samhällsmoralen” (Wendt Höjer 2002:21). Under 70- och 80-talet sågs våldet främst som ett problem för de drabbade individernas integritet. Från mitten av 1990-talet har våld mot kvinnor börjat betraktas som ett problem utifrån kön och makt, dvs. som ett strukturellt problem (Wendt Höjer 2002). Dock existerar alla tre föreställningarna idag parallellt, vilket betyder att oavsett varför våld och hot om våld mot kvinnor ses som ett problem, så diskuteras det i politiska termer.

Den svenska forskare som jag anser är ledande inom forskningsområdet rädsla/trygghet i relation till offentliga rum är Carina Listerborn. Hon har undersökt trygghetsdiskurser och planerande praktik på både övergripande och lokalt plan i Göteborg. Denna forskning kommer att ligga till grund för min studie, och diskuteras därför mer ingående under rubriken Diskursordning nedan.

Listerborn menar att den politiska diskussionen kring (kvinnors) trygghet kretsar kring antingen makt eller moral (Listerborn 2000:194) vilket samspelar med de synsätt Wendt Höjer har visat finns gällande våld. Genom att se politiseringen av trygghet och hot om våld som en fråga om moral eller makt utkristalliseras två olika riktningar, där lösningen antingen blir att *skydda* kvinnor genom olika åtgärder, eller genom andra åtgärder se till att ingen behöver skyddas. Listerborn anser att beskydd inte ska behövas, och att alla ska ha lika tillträde till staden – alltså att kvinnor ska ha ”rätten att slippa skyddas” (Listerborn 2000:195).

Birgitta Andersson menar att det är bättre att tala om riskkalkylering än rädsla, eftersom begreppet rädsla lätt kopplas till svaghet. Hon menar att kvinnor som hon har intervjuat kan ha svårt att identifiera sig som ”rädda” eftersom det kan reproducera bilden av kvinnor som svaga offer (Andersson 2005[2]:70). Med en kalkylering (medveten eller omedveten) av möjliga risker ställda mot möjliga vinster (sociala, ekonomiska, kulturella etc.) beslutar sig de flesta kvinnor i de flesta situationer för att det är ”värt” risken att röra sig ute i staden. Andersson visar en mängd olika strategier för att minska risken: att ”beväpna” sig med pepparspray eller nycklar, att klä sig eller röra sig på ett ”manligt” sätt, att cykla istället för att gå, att röra sig i grupp, att ta en längre väg hem istället för genvägar genom parker etc. (Andersson 2005[1], 2005[2]). Jag kommer i min studie att använda ordet trygghet då det är dominerande i den samhälleliga diskussionen, men instämmer

i övrigt med Andersson i att riskkalkylering är ett användbart begrepp när det handlar om kvinnors upplevda obehag i stadens offentliga rum.

Privatisering och gentrifiering av offentliga platser

I många städer sker nu en gentrifiering av äldre centrala delar, vilket innebär att områdets status höjs socialt genom rivning och nybyggen alternativt genom inflyttning av ekonomiskt starkare grupper. I Malmö ser vi exempel på detta i bl.a. hamnområdena och Norra Sorgenfri där nybyggnad har börjat eller kommer att påbörjas inom några år. Møllevången är ett annat exempel där gentrifieringen har pågått en längre tid. Genom statushöjningar i området kan leda till att acceptansen för avvikande personer minskar (Rosengren 2005).

De privatägda köpcentra som tar över allt större andel av handeln kan styra inte bara hur och när människor får vistas på dessa halvprivata platser, utan också vem som får lov att vara där. Det gör att t.ex. hemlösa och väldigt fattiga personer kan köras iväg eftersom de antas störa ”vanliga” människors konsumtion (Rosengren 2005:97).

I många städer finns intresseorganisationer som vill stärka stadens centrala delar i förhållande till externa köpcentra. Malmö Citysamverkan är ett exempel på detta, där kommun, butiks- och restaurangägare samt fastighetsägare gemensamt arbetar för att höja attraktiviteten runt gågatan och torgen längs med den. Sådana organisationer kan påverka stadsrummen genom utsmyckning, belysning, vakter, renhållning etc. – och de kan därmed också påverka vem som vill och kan uppehålla sig på sådana platser. Liknande resultat som i köpcentrum – avlägsnande av icke önskvärda grupper – kan därmed ske även inne i staden, fast med något annorlunda medel: genom att t.ex. undangömda prång och sittplatser tas bort och övervakningskameror sätts upp (Listerborn 2002:192). Det blir också svårare att uppehålla sig på platserna gratis: det totala antalet sittplatser på Lilla Torg i Malmö har under de senare åren ökat enormt med restaurangernas uteserveringar, men de offentliga bänkarna tycks ha blivit färre. Det kostar alltså att kunna sitta på Lilla Torg.

Privatisering och gentrifiering kan alltså innebära en ytterligare marginalisering av redan utsatta grupper, då de tvingas förflytta sig till stadens periferi och inte längre kan ta plats i centrala eller offentliga delar. När offentliga mötesplatser kostar pengar att besöka, eller styrs av privata istället för demokratiska regler, finns risk att grupper som betraktas som icke köpstarka, avvikande, hotfulla etc. stängs ute. Detta kan drabba ekonomiskt svaga grupper och grupper med annan kulturell bakgrund än den normaliserande svenska.

DISKURSORDNING

För att bygga en teoretisk ram till min studie kommer jag att med hjälp av tidigare forskning försöka definiera några av de diskurser som återfinns i den diskursordning som jag utgår från i min analys av det empiriska materialet. Detta avslutande stycke utgår till stora delar från Listerborns böcker *Om rätten att slippa skyddas* (2000) och *Trygg stad* (2002), som båda är diskursanalytiska studier av det fält även jag undersöker.

För att minska rädslan för att röra sig i stadens offentliga rum arbetar man på både statlig och kommunal nivå med åtgärder som ökar den upplevda tryggheten. Carina Listerborn har, genom att studera trygghetsdiskursen inom forskning, policyutveckling (främst på statlig nivå) och lokal praktik där exempel hämtas från två stadsdelar i Göteborg, funnit fyra ytterligheter som hon menar ”utgör gränserna för diskursen på så sätt att de tänjer trygghetsfrågan i skilda riktningar” (Listerborn 2002:244).

Jag kommer i min studie att utgå från dessa ”ytterligheter” och, precis som Listerborn föreslår, låta dessa vara gränserna för diskursen. Utifrån dessa försöker jag sedan placera in de deldiskurser jag finner genom analyser av några dokument från Malmö stad. Jag utgår från antagandet att den diskursordning Listerborn ringar in även är applicerbar i en skånsk kontext, sju år senare. Detta antagande kan givetvis diskuteras, men (vilket jag också kommenterade i metodavsnittet ovan) för att begränsa studiens omfång väljer jag ändå att göra detta. Jag kommer dock att i analysen vara öppen för nya riktningar och deldiskurser, eftersom en ständig kamp om utrymme förs inom varje diskurs. De fyra deldiskurser som Listerborn har funnit kommer här att närmare presenteras.

Den frigörande staden

Ett perspektiv som Listerborn har funnit, framförallt i feministisk urbansociologi och planeringsteori, rör den kraft staden har att frigöra. Staden betraktas som en demokratisk arena, där minoriteter och utsatta grupper (avsett om de är kvinnor, homosexuella, med annan etnicitet än samhällsnormen etc.) kan finna en fristad. Den stora staden anses här ha kvaliteter just genom den anonymitet människor får, medan mindre städer innebär större social kontroll och större press att anpassa sig till normen. Staden kan genom detta perspektiv vara ett redskap med vilket olika grupper kan motverka och förändra maktstrukturer (Listerborn 2002:245).

Kritik mot detta synsätt handlar främst om att den stora fokuseringen på möjligheter riskerar att förneka problemen, och att trygghetsproblematiken därmed kan förminskas. Dessutom kritiseras riktningen för att inte ta ställning till klassproblematiken, då ett fullt utnyttjande av

stadens möjligheter kan vara beroende av ekonomiska resurser (Listerborn 2002:246).

Den utsatta kvinnan

I detta feministiska synsätt fokuseras kvinnors vardagsliv och den specifika typ av rädsla och otrygghet som grundas i könsmaktsstrukturerna. Detta perspektiv har lett till att särskilda insatser har gjorts för att minska kvinnors upplevda otrygghet, vilket under senare år har blivit allt vanligare i lokala projekt.

Kritiken mot detta synsätt kommer främst från andra feminister och handlar om den risk det för med sig att både förstärka och reproducera könsmaktsstrukturen genom att kvinnor målas ut som svaga offer i behov av skydd i de urbana offentliga rummen (Listerborn 2002:245). Diskussioner förs på flera nivåer kring hur en balans mellan att lyfta fram problem och att samtidigt inte förstärka dessa.

Det goda grannskapet

Den tredje inriktningen Listerborn har funnit menar att trygghet skapas genom närhet, kontakt och social kontroll, vilket uppnås genom grannskap där människor tillsammans vakar över det som antas vara deras gemensamma intressen. Denna sociala kontroll förutsätts här förhindra inbrott, skadegörelse och ordningsstörande beteende. God uppsikt möjliggörs genom den arkitektoniska och planeringsmässiga utformningen av bostadsområden, t ex med fönster mot offentliga platser.

Detta synsätt är inte feministiskt, dvs. det uppmärksammar inte särskilt kvinnors situation eller följderna av ojämn maktfördelning. Synsättet har också kritiserats för att bakomliggande ideologier blir osynliga:

avsaknaden av tydliga problemdefinitioner, bristen på nyanserade analyser och en alltför stor tilltro till ordning och disciplinerande lösningar gör att aspekter som kön, klass och kulturella olikheter inte berörs (Listerborn 2002:247).

Detta synsätt representeras oftast av praktiker, arkitekter och planerare, och syns inte så ofta i forskning.

Den exkluderande staden⁶

Det fjärde perspektivet uppmärksammar hur staden ofta fungerar exkluderande genom segregering. Fattiga och svaga grupper hamnar ofta i fokus för insatser mot både ordningsstörande och brott, medan medelklassen kan avskärma sig i trygga områden. Förespråkare för det

⁶ Här tycker jag att Listerborns benämning av perspektivet är olyckligt, eftersom ordvalet är värdeladdat: exkluderande uppfattas sällan positivt. Dessutom har de andra perspektiven fått benämningar som stämmer med deras målsättning eller ideologi, medan detta sista synsätt blivit benämnt efter vad det vill förändra. Jag kommer dock att använda benämningen, då jag inte ser någon poäng med att döpa om ett redan definierat synsätt.

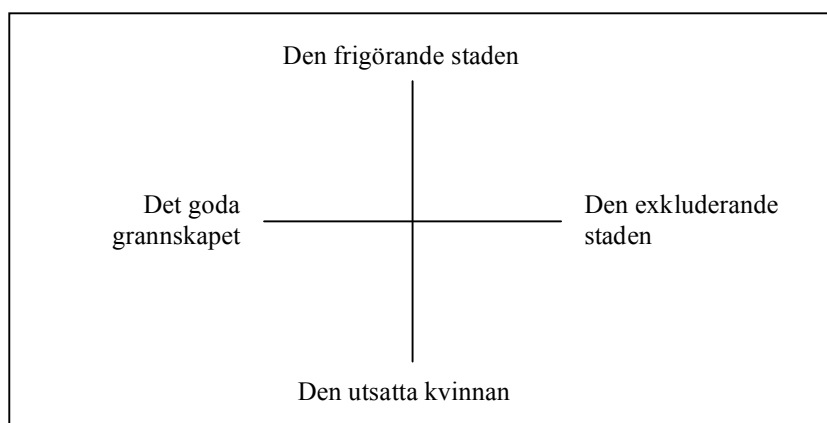
här perspektivet vill istället minska antalet fysiska och sociala barriärer, och gynna möten mellan olika grupper. Mötena, och de konflikter som ibland blir följden av dessa, bör ses som tillgångar. Det kan uttryckas som att ”vi, istället för att låsa in oss, måste lära oss att leva med en viss grad av osäkerhet, otrygghet och konflikter” (Listerborn 2002:247).

Jag tolkar diskursen som en vilja att minska den fysiska uppdelningen, men inte de ekonomiska eller kulturella skillnaderna – trots att maktrelationer uppmärksammas. Det är alltså en blandning som eftersträvas och inte en utjämning. Dessutom inkluderas inte köns- maktstrukturer i analysen. Kritiken som har framförts mot synsättet handlar också om hur perspektivets förståelse av rädsla:

Rädslan kan inte bara förstås som ett uttryck för en ovilja att möta andra människor, den kan också vara grundad i verkligt upplevda hot. Detta synsätt tenderar att representeras av en vit (manlig) akademisk medelklass som upplever otryggheten som spännande, eftersom de kan välja om de vill uppleva den eller inte (Listerborn 2002:247)

Deldiskursernas relationer till varandra

Listerborn diskuterar inte de fyra synsättens relationer till varandra inom diskursordningen. För att göra dem mer överskådliga har jag valt att illustrera dem som i figuren nedan, med deldiskurserna som ytterligheter på två axlar. Jag vill särskilt betona att detta är min tolkning av Listerborns fyra definierade deldiskurser.

Figur 1: Ett försök till att illustrera Listerborns fyra ytterligheter inom trygghetsdiskursen

MATERIAL

Det empiriska material jag kommer att analysera är Malmö Stads skriftliga riktlinjer för ökad trygghet i stadens offentliga rum. Allt material finns publicerat på malmo.se och är givetvis tillgängligt för allmänheten.

Som landskapsarkitekt med inriktning mot stadsplanering är chansen stor att man i en kommun får anställning på stadsbyggnadskontor eller gatukontor. Som kommunanställd tjänsteman styrs man av politiska mål omsatta i strategier, och ska utifrån och i samstämmighet med dem utforma åtgärder. Därför har jag valt att rikta min analys mot just åtgärdsprogram och handlingsplan utformade på gatu- och stadsbyggnadskontor. Politiska mål och formuleringar ligger givetvis till grund för hur bl.a. åtgärdsprogram utformas, men tjänstemän har trots detta stor möjlighet att påverka riktningen på det kommunala arbetet, vilket bl.a. Lennart Lundquist har visat (Lundquist 1998).

Gatukontoret är en kommunal förvaltning under tekniska nämnden, och har till uppgift att sköta, utveckla och förnya den offentliga miljön i staden. I Malmö stad ska Gatukontoret arbeta med stadsmiljön så att den blir ”attraktiv och trygg” (Gatukontoret Malmö stad 2008-12-10).

Från Gatukontoret i Malmö har jag valt att analysera det Åtgärdsprogram för Södra Innerstaden som skrevs sommaren 2008 efter projektet Hej Södra Innerstaden. Programmet behandlar både trygghet och trivsel i stadsdelen, och utgår helt från önskningar och frågor som samlats in från de boende. Gatukontoret håller för närvarande på att sammanställa en handlingsplan för trygghet, men då den ännu inte är antagen kommer den inte att analyseras här.

Stadsbyggnadskontorets uppgifter är bl.a. att planera staden genom detalj- och översiktsplanering, och de har även ansvar för bygglov. Stadsbyggnadskontoret är en teknisk förvaltning under stadsbyggnadsnämnden.

Från Stadsbyggnadskontoret har jag valt ut tre skrifter: en handlingsplan för trygghet samt Översiktsplan 2000 och Aktualisering av översiktsplan 2005. Handlingsplanen innehåller interna riktlinjer och arbetssätt, medan Översiktsplanen avgör markanvändning, bebyggelse etc., samt i viss utsträckning även tankar om förvaltning och visioner för staden. Översiktsprogrammet aktualiserades och kompletterades år 2005. Denna aktualisering antogs i februari 2006. Den övergripande översiktsplanen gäller alltså fortfarande, men i vissa fall har uppgifter reviderats och några utvecklingsteman har lagts till.

Välfärd för alla är ett projekt som drivits av Malmö kommun på ett stadsdels- och förvaltningsövergripande plan under perioden 2004 till 2008. I projektet arbetade man med ”det dubbla åtagandet”, dvs. att främja välfärd och ekonomisk tillväxt parallellt, eftersom de ses som förutsättningar för varandra. I projektet fanns fem arbetsgrupper som

arbetar med de olika områdena Arbete, Boende och mötesplatser, Tillväxt, Trygghet samt Utbildning. Dessutom fanns en samordningsgrupp, vars syfte var att ha ett övergripande perspektiv på arbetet.

Jag har valt att analysera två texter från projektet Valfärd för alla: dels projektets övergripande handlingsplan, dels ett tiopunktsprogram som utformades av arbetsgruppen för trygghet inom projektet. Eftersom projektet inte var knutet till någon förvaltning – utan tvärt om hade som mål att vara ett samarbetsorgan både inom Malmö Stad och med andra organisationer, myndigheter och företag – är dessa texter inte direkt jämförbara med de från stadsbyggnads- och gatukontoret, men till viss del berör de samma område. Jag valde att inkludera texter från *Valfärd för alla* på grund av både de likheter och de skillnader jag antar finns i jämförelse med Gatukontorets och Stadsbyggnadskontorets.

DISPOSITION

Efter detta inledande kapitel, redogör jag i kapitel två för vissa dokument inom tidigare offentlig hantering av trygghet. Kort beskrivs innehåll och viktiga slutsatser i några statliga direktiv samt i några kommunala riktlinjer och utgångspunkter. Kapitel tre är en analys av hur problem, orsak och åtgärder formuleras i de studerade dokumenten. I kapitel fyra analyseras de dominerande deldiskurserna jag funnit i dokumenten samt deras inbördes kopplingar, förskjutningar och diskrepanser mellan formuleringar av problem, orsak och åtgärd. I kapitlet finns också en diskussion kring hur aktörer och medborgare framställs i dokumentens diskurser. Femte kapitlet behandlar några nyckelfrågor som blivit aktuella under studiens gång. Kapitel sex avslutar uppsatsen med en sammanfattning av viktiga slutsatser, och ger också några förslag till vidare forskning i ämnet.

2 Offentlig politisk hantering av trygghet

I detta kapitel kommer jag att kort redogöra för några av de statliga och kommunala direktiv och dokument som jag förutsätter direkt har påverkat utformningen av de texter jag kommer att analysera i kapitel tre och fyra.

STATLIGA DIREKTIV

Regeringen

Regeringen antog 1996 en rapport om brottsförebyggande arbete, *Allas vårt ansvar. Ett nationellt brottsförebyggande program*. Programmet ger riktlinjer för arbetet på nationell, regional och lokal nivå, och framhåller vikten av att brottsligheten åtgärdas från flera håll parallellt. Man önskar ett samarbete mellan polismyndighet, skola, bostadspolitik, sociala myndigheter och engagerade medborgare. Man föreställer sig att mycket av det brottsförebyggande arbetet kan ske genom lokala brottsförebyggande råd som betraktas som en bra arena för samarbete. *Situationell brottsprevention*, alltså en kombination av att försvåra brottsutövandet genom fysiska åtgärder samtidigt som ”lönsamheten” minskar genom större risk att upptäckas och tydligare straff, förespråkas i programmet (Justitiedepartementet 1996:32). För att lyckas med detta är social kontroll viktigt. Även privata aktörer som t ex fastighetsägare kan bidra genom ”en kombination av tekniska åtgärder, skötsel och tillsyn” (Justitiedepartementet 1996:30).

I rapporten synliggörs inga strukturella skillnader mellan mäns och kvinnors upplevelser av trygghet i offentliga rum. Kvinnor diskuteras under rubriken *Insatser för brottsoffer* (Justitiedepartementet 1996:20f), och då inte alls i relation till trygghet.

Boverket

Efter att *Allas vårt ansvar* hade antagits fick Boverket i uppdrag att sammanställa en rapport om situationell brottslighet. Detta resulterade i *Brott, bebyggelse och planering* (1998). I rapporten betonas vikten av sociala förändringar såsom minskad arbetslöshet och segregation som grund till brottsförebyggande arbete. Man vill dock inte överdriva tryggheten genom att ”[vi] vidtar brottsförebyggande mått och steg som inte är sakligt motiverade och därmed skapar ökad rädsla och fler skyddsåtgärder” (Boverket 1998:3).

Till stor del bygger teorierna på ”den danska modellen” som Bo Grönlund initierade: även Boverket önskar en ”trygg, trivsamt och intressant stad”, vilket innebär att de ser en risk för att ”Strategier för att skapa trygga städer kan lätt hamna i konflikt med andra strategier som syftar till exempelvis en trivsamt stad eller en intressant stad” (Boverket

1998:9). Trots detta antar man att brottsligheten är ett urbant problem, beroende av just urbaniseringen och den bristande sociala kontroll som medföljer (Boverket 1998:15f). Detta motsäger till viss del tanken om den spännande och trygga staden så som Grönlund presenterade den.

Kön, ålder och etnicitet diskuteras i viss utsträckning i relation till trygghet.

BRÅ

Brottsförebyggande rådet följde därefter upp Boverkets arbete på uppdrag av regeringen genom sammanställningen av *Bebyggelseinriktade åtgärder mot brott och otrygghet* (2002) i samarbete med Boverket och Rikspolisstyrelsen. Syftet var dels att sammanställa aktuell forskning om ämnet, men också att arbeta fram en ”modell för lokal samverkan” (BRÅ 2002:6). Man fann dock att en modell inte kan appliceras generellt, eftersom det lokala arbetet är beroende av kunskap, engagemang och samarbete. De föreslår att brottsförebyggande och trygghetsökande arbete bäst bör bedrivas utifrån lokala brottsförebyggande råd som kan innehålla representanter från kommun, myndigheter, företag, organisationer och boende (BRÅ 2002:40f).

Maktstrukturer, kön, etnicitet och klass är helt frånvarande i dokumentet.

KOMMUNALA ÖVERGRIPANDE DOKUMENT

Strategi för brottsförebyggande arbete

I december 2001 antog kommunfullmäktige i Malmö en övergripande strategi för brottsförebyggande arbete: *Malmö – en trygg och säker stad*. Strategin var tänkt att gälla för åren 2002-2003, men gäller i praktiken fortfarande.

Strategin slår fast att Malmö ska vara en ”attraktiv stad som är tillgänglig för alla [...] Ingen skall stanna hemma för att man inte vågar gå ut” (Malmö stad 2001:7). Även här betonas vikten av samarbete där

Alla inblandade parter, där polismyndigheten självfallet är särskilt viktig, måste dela samma uppfattning. Medborgarna själva, föreningsliv och intresseorganisationer, fastighetsägare, handel och restauranger, försäkringsbolag och representanter för näringslivet måste medverka i det förebyggande arbetet (Malmö Stad 2001:9).

Arbetet fokuseras helt på brottsförebyggande, där ungdomsbrottslingar och missbruk prioriteras. Kön görs bara tydligt på ett ställe (under rubriken Brottsoffer) och aldrig i relation till trygghet. Överlag används könsneutrala begrepp såsom ”malmöbor”, ”ungdomar”, ”brottslingar” och ”offer”. Strategins fokus på brottsförebyggande arbete riktas nästan uteslutande mot sociala insatser. Två undantag (av åtta punkter) finns:

det ena rör opinionsbildande verksamhet för att förändra bilden av Malmö som en otrygg stad, och det andra som slår fast att

vid fysisk planering ska stadsbyggnadskontoret beakta brottsförebyggande och trygghetskapande aspekter och avväga dessa mot andra intressen. För detta behövs ökad kompetens hos arkitekter och planerare. En plan för utbildning och seminarier samt riktlinjer i planeringen skall utarbetas under 2002/03 (Malmö Stad 2001:29).

Trygghetsundersökningar

Polismyndigheten i Skåne län, Polisområde Malmö, gjorde redan 1998 sin första trygghetsundersökning bland malmöborna. Ytterligare en gjordes år 2000 och varje år sedan 2003 har polismyndigheten i samarbete med Malmö Stad gjort nya undersökningar. Den senast publicerade mätningen gjordes 2006.⁷ Enkäter skickades ut till 3300 slumpvis utvalda personer, jämnt fördelade över stadsdelar, ålder och kön, och resultatet sammanställdes av en extern statistikfirma (Statistik-konsulterna).

Under åren 2003-2006 svarade ca 80% av de tillfrågade att de någon gång (under året) känt oro för att utsättas för brott i staden. Störst oro kände boende i stadsdelarna Centrum och Södra Innerstaden (85-90%). Oro för att utsättas för överfall eller misshandel i bostadsområdet kände ca 65% av de boende i S. Innerstaden och ca 52% av de boende i Centrum. År 2006 svarade 58% av boende i S. Innerstaden att de kände sig otrygga utomhus under sena kvällar. Av dem som upplever otrygghet är betydligt fler kvinnor än män (Statistik-konsulterna 2006). Siffror framtagna genom dessa undersökningar används ofta som utgångspunkt i kommunens dokument.

⁷ Även 2007 och 2008 gjordes mätningar, men dessa har inte publicerats i sin helhet. Därför har jag valt att läsa en äldre mätning. De senaste mätningarna är inte heller helt jämförbara, då de presenteras på annorlunda vis (i en "allvarlighetskala" mellan 1 och 5, istället för i procenttal). Mätningen från 2008 är dessutom gjort vid annat tillfälle på året än de tidigare, vilket är ytterligare ett skäl till att de inte helt kan jämföras.

3 Formuleringar och definitioner

I följande kapitel kommer jag att samla och analysera Malmö Stads föreslagna åtgärder och riktlinjer för att öka den upplevda tryggheten i de offentliga rummen. Jag kommer också att analysera användningen av begreppet trygghet utifrån formuleringarna av problem, förklaringar och möjliga lösningar i texterna.

PROBLEMET FORMULERAS

Samtliga texter jag har läst och analyserat ser otrygghet som ett problem, men på något olika sätt. Följande stycke syftar till att klargöra *på vilket sätt och för vem* den upplevda otryggheten blir ett problem, alltså *varför otrygghet i stadens offentliga rum är ett problem*. Jag kommer nedan att under tre övergripande och samlande rubriker redovisa och kort diskutera de problemformuleringar som jag har funnit i analyserade dokument. Några dokument formulerar problemen utifrån flera olika perspektiv, andra fokuserar på ett av dem. Ibland formuleras problemet tydligt och ibland finns det implicit i andra formuleringar. Ibland framställs otrygghetsproblematiken som individuell, men oftast som ett problem som rör samhället i stort.

Bilden av staden

I vissa av dokumenten framkommer en bild av otryggheten som främst ett problem för bilden av staden. Genom att Malmö i media framställs som otryggt och kriminellt belastad, med stor segregation och utanförskap, minskar trivseln bland stadens invånare och besökare känner sig mindre välkomna. Bilden av Malmö som otryggt gör också att staden i förlängningen får svårt att attrahera nya besökare eller inflyttande.

Som argument för detta perspektiv används ofta de kvantitativa resultat som kommunen och polismyndigheten i staden fått från gemensamt utförda trygghetsmätningar. Mätningarna visar att otryggheten generellt är större i stadsdelarna Centrum, S. Innerstaden och Rosengård samt att siffrorna för otrygghet i Malmö är ”så höga att de är remarkabla även ur nationell synvinkel” (Malmö Stad 2008:12). Genom att den upplevda otryggheten i staden är högre än på de flesta andra platser i landet uppstår en risk att Malmö uppfattas som en otrygg stad att leva i. Den negativa bilden av Malmö kan på sikt utgöra ett hot mot stadens ekonomiska utveckling.

Välfärdsfråga

Ett annat sätt att betrakta otryggheten i stadens offentliga rum är som en allmän välfärdsfråga, eller snarare som brister i den allmänna välfärden.

Några av dokumenten lyfter fram de bakomliggande klyftorna, utanförskapet, skillnaderna i levnadsstandard, segregationen och den geografiskt och demografiskt ojämnt fördelade välfärden som grunden till den upplevda otryggheten – men kopplingar görs även åt andra hållet: otryggheten kan förstärka segregationen, utanförskapet etc. Den geografiska segregationen ger en upplevelse av otrygghet när olika grupper möts, men den ”mentala segregationen” förstärker också den fysiska. Här formuleras inte problemet individuellt, utan som ett strukturellt och socialt problem.

Staden är en arena som alla ska ha tillträde till, men genom social ojämlikhet begränsas vissa gruppers användning och tillgång. Personer stannar hemma för att de är rädda, vilket är ett problem då de därmed inte kan utnyttja staden på samma villkor som andra grupper. Detta ger i förlängningen lägre livskvalitet.

Genom att formulera otryggheten som en generell välfärdsfråga tydliggörs maktperspektivet: privilegierade grupper har möjligheter som marginaliserade grupper inte har. Otrygghet kopplas samman med klass och till viss del etnicitet genom att personer med utländsk bakgrund konstateras utgöra ”en markant större andel av de som är socialt och ekonomiskt utsatta i Malmö” (Malmö Stad 2003:3). Könsmaktstruktur osynliggörs dock i dessa resonemang.

Könsmaktstruktur

Ojämlikhet grundad i könsmaktstrukturer anges dock i andra problemformuleringar, där just de strukturella skillnaderna mellan mäns och kvinnors upplevelser av staden framhålls som problemet. Även här hänvisas till trygghetsmätningarna, men man väljer att fokusera på att kvinnor upplever större otrygghet än män. Kopplingar görs till en struktur snarare än till individuella åsikter.

Med utgångspunkt i att staden är till för alla, blir det ett problem att kvinnor och män både rumsligt och tidsmässigt använder staden olika. Den stadsplanering som hittills har dominerat staden kritiseras (delvis implicit) för att ha blundat för könsmaktstrukturer och genom ett manligt perspektiv ha missgynnat kvinnor.

För att hantera upplevd rädsla kan kvinnor anamma strategier som gör att de känner större trygghet, men dessa strategier begränsar också.

ORSAKER OCH ANSVAR

Genom att analysera hur orsakerna till problemet beskrivs, samt vem som betraktas ha förutsättningar för att förändra (dvs. ansvar) ökar förståelsen för vilka trygghetsdiskurser som får spelrum. Definitionen av *vad problemet beror på* och *vem som kan förändra* kan också koppla de problem som formulerats till föreslagna åtgärder. Detta görs ytterst sällan explicit i de dokument jag studerat, vilket har gjort att mycket har fått tolkas ut ur formuleringar, begrepp och sådant jag funnit ”mellan

raderna”. Jag anser dock att denna förståelsenivå är så viktig att det inte går att helt lämna den därhän. Utan *varför* (orsakerna) blir det svårt att koppla *vad* (problemet) till *hur* (lösningar/ åtgärder).

Särskilt farliga eller rädda personer

I vissa dokument lyfts individuella orsaker till rädslan fram. När individers rädsla diskuteras kan det handla om att (enskilda) personer upplever vissa platser som skrämmande (underförstått: när andra personer inte gör det), eller mer skrämmande än vad andra tycker. Detta kan inte kopplas till en strukturell problemdefinition utan handlar om att samhället ska ta hand om alla medborgare (individer) och ta hänsyn till deras olika upplevelser i staden. Kvinnor och gamla framställs som de grupper som är extra rädda i staden och som därmed behöver mer skydd än andra. Samtidigt dras inga generella slutsatser om att *alla* kvinnor eller *alla* gamla är rädda, vilket blir tydligt genom formuleringar som

kvällstid *kan* framförallt kvinnor och äldre människor uppleva parker som skrämmande att vistas i eller passera igenom (Malmö Stadsbyggnadskontor 2003:175, min kursivering).⁸

I denna tolkning av otrygghetens orsaker är också konstaterandet att den upplevda tryggheten inte är samma som den faktiska tryggheten en viktig ingrediens. Därmed kan personers ”överdrivna” otrygghetskänslor kopplas från strukturer och ses som individuella uttryck (jmf Andersson 2005[2]:71).

Ofta lyfter dokumenten dock fram vissa grupper av individer som särskilt ”farliga” eller skrämmande. Det kan röra sig om missbrukare, brottsaktiva individer, etc. Den grupp som oftast pekas ut är unga kriminella i gäng. De antas stå för största delen av stadens skadegörelse, gatuvåld och småbrott. Bara genom att ”hänga” på offentliga platser skapar de otrygghet. Dessa ungdomsgäng förknippas också tätt med droger och alkohol.⁹ Till många av de sociala problem som uppmärksammas i staden antas grunden läggas redan tidigt i livet, vilket gör att en orsakskedja som börjar i skolk och slutar i droganvändning och kriminalitet blir viktig att bryta. Kommer man till rätta med unga kriminella gäng förväntas den upplevda tryggheten öka i staden.

Kriminaliteten antas här direkt ligga till grund för den upplevda tryggheten. Även i detta perspektiv framstår kvinnors otrygghet som ologiskt stor eftersom brott i offentliga miljöer oftare drabbar män än kvinnor.

⁸ Här är det för övrigt också intressant att det är parken och mörkret som presenteras som det skrämmande: utifrån texten kan endast dras slutsatsen att kvinnor och äldre är mörkrädda samt har en märklig rädsla för träd och buskar. Att det oftast handlar om rädsla för (sexuellt) våld osynliggörs. Bilden av offer och gärningsmän diskuteras vidare i kapitel 4.

⁹ Observera att samtliga ”skrämmande inslag” här beskrivs könsneutralt. Detta osynliggör ytterligare det strukturella: maktrelationerna hade blivit tydligare om det framgick att kvinnorna ofta är rädda för mäns våld. Även detta diskuteras i kapitel 4.

Samhällspolitiska orsaker

Vissa av orsakerna till den upplevda tryggheten ligger i linje med hur otryggheten formulerades som en välfärdsfråga. Orsakerna till den bristande välfärden presenteras då som arbetslöshet, kriminalitet, segregation¹⁰, bostadsbrist och ojämställdhet. Ekonomiska skillnader, grundade i arbetslöshet, icke fullständiga betyg etc., leder tillsammans med bostadsbrist till ökad segregation. Att segregationen upplevs som en bidragande orsak förklaras med att

olika befolkningsgrupper [som] bor åtskilda från varandra och kanske nästan aldrig möts kan också skapa en ”vi och dom”känsla, som bidrar till känslor av otrygghet när man rör sig i staden eller på den andre gruppens territorium (Malmö Stadsbyggnadskontor 2006[2]:4)

Segregationen gör alltså att både människor och miljöer uppfattas som främmande.

Till dessa samhällspolitiska orsaker kan också ojämställdheten mellan kvinnor och män föras. Stadsplanering har antagits vara könsneutral och på det viset ”präglats av ett manligt perspektiv” (Malmö Stadsbyggnadskontor 2006[2]:4) och en manlig norm, men, framhåller dokumentets författare,

God stadsplanering skall värna om alla. Det är därför viktigt att lyfta fram kvinnor och mäns olika förutsättningar [...] Det är därför viktigt att genusperspektiv ges en självklar plats i planeringsfrågorna. Det är ett sätt att hitta lösningar som gynnar tryggheten, för alla (Malmö Stadsbyggnadskontor 2006[2]:4).

Fysiska orsaker

I enstaka fall framställs också den fysiska miljön i sig vara en orsak till otryggheten. Den funktionsuppdelade staden, där bostäder, arbetsplatser och nöjen befinner sig långt ifrån varandra, med långa transporter som följd, orsakar folktomma ytor och ödsliga platser som framkallar större obehag än livliga stadsmiljöer. Här ses stadsplaneringen i sig vara orsaken: genom att under ca 1940-1980 ha planerat efter ideal, som hellre spridde ut än samlade och hellre renodlade varje plats funktioner, har man förstärkt strukturell otrygghet eller skapat den genom byggd miljö.¹¹

De långa avstånden och bristen på rörelse och aktivitet i stadsrummen ger en avsaknad av social kontroll. Social kontroll antas då bidra till att tryggheten ökar genom att människor ser och syns och på

¹⁰ Observera alltså här att segregationen i vissa fall betraktas som grund till otryggheten och i andra fall ses otryggheten som orsak till segregationen!

¹¹ Här framgår inte alltid om den fysiska miljön *i sig* är skrämmande, eller om den förstärker rädsla grundat i andra strukturer. Oavsett vilket ses planeringen som en bidragande orsak.

det viset (indirekt) vakar över varandra. Uppdelningen fungerar dessutom som hinder för oplanerade möten mellan olika grupper i staden, vilket i sin tur förstärker segregationen.

Ansvarsfördelning

Vem som kan förändra situationen och öka den upplevda tryggheten i staden framgår nästan aldrig explicit. Dock kan en del utläsas genom formuleringar och begrepp.

Trots att vissa dokument innehåller formuleringar som pekar på uppfattningen att individuella åsikter och handlingar ligger till grund för den upplevda otryggheten, framstår de ”ansvariga”, dvs. de som har möjlighet att påverka problemet, nästan alltid som offentliga förvaltningar och myndigheter. Detta kan givetvis bero på att det faktiskt är Malmö Stad som står bakom samtliga dokument. En tro på att samhället och det offentliga politiskt och genom förvaltningsåtgärder kan påverka stadens framtid är därför rimlig. Bara genom att lyfta frågan har dokumentens författare (kanske via kommunfullmäktige eller genom interna beslut) gjort sig till delansvariga.

Ofta framhåller dokumentens författare vikten av att Malmö Stad samarbetar med sociala och polisiära myndigheter för att angripa otrygghetsproblematiken på bred front – både socialt, juridiskt och fysiskt. Samarbeten mellan skola, socialtjänst och polis (SSP) är en kombination som ofta presenteras, liksom stadsdelarnas ansvar för att förankra insatser lokalt. De flesta dokumenten påpekar också vikten av att olika förvaltningar inom Malmö stad arbetar parallellt men med delvis olika inriktningar för att bäst öka tryggheten:

Olika förvaltningar arbetar på olika sätt för ökad trygghet i stads- och boendemiljöer. Gatukontoret [...] gör avvägningar mellan säkra trafiklösningar och trygga färdvägar och beslut av om hur belysning och växtlighet på allmänna platser och stråk skall se ut för att de skall vara lockande att använda. Miljöförvaltningen kan ställa krav på fastighetsägare att upprätthålla en god gemensam boendemiljö [...] vår egen verksamhet på stadsbyggnadskontoret kan minska förekomsten av vissa typer av brott [...] *Det vi framförallt kan påverka är hur vi ges möjlighet att röra oss, hur och var vi kan träffas och därmed hur vi förhåller oss till varandra* (Malmö Stadsbyggnadskontor 2006[2]:5, kursivering i original)

Förutom offentliga förvaltningar och myndigheter ges även en del privata aktörer ansvar och tillskrivs möjlighet att förändra. Sådana aktörer kan vara fastighetsägare, vaktbolag och andra företag. Även privatpersoner antas ha viss möjlighet att påverka, genom social kontroll och uppsikt över andra i området.

ÅTGÄRDER

En stor mängd åtgärdsförslag framkom i de olika dokumenten. Vissa förslag är konkreta, medan andra har drag av övergripande strategier och anger riktningar för arbetet. Jag kommer först att redovisa de åtgärdsförslag jag funnit genom att använda ett åtgärdsschema som Listerborn presenterat (2000:168). Därefter diskuterar jag mer utförligt innebörderna av tre inriktningar som jag funnit vara dominerande i de dokument jag analyserat.

Jag har lånat form och rubriker från Listerborns åtgärdsschema för att tydliggöra de olika åtgärdsförslag som jag har funnit i materialet. Till hennes tabell har jag lagt ytterligare en rad; brottsförebyggande. I Malmö stads dokument får specifikt brottsförebyggande åtgärder stort utrymme och därför redovisas dessa separat. Generellt inriktas många av de brottsförebyggande åtgärderna direkt mot ungdomsgång, vilket kan bero på att det är det helt dominerade perspektivet inom Valfärd för allas trygghetsarbete. I projektets arbetsgrupp för trygghet skrevs ett tiopunktsprogram, där hela 7 av 10 punkter riktas speciellt mot ungas kriminalitet, droganvändande eller utsatthet (Malmö stad & Polisområde Malmö 2007). Den stora mängd åtgärder för bebyggelsemiljön som schemat visar beror på materialet: eftersom Stadsbyggnadskontorets dokument var de som mest utförligt redovisade åtgärdsförslag, dominerar mängden förslag på deras arbetsområde. Därför ska inte schemat till höger ses som någon heltäckande sammanställning av kommunens åtgärder, utan som en grund för analys av just de dokument som jag har undersökt inom den här studien.

Vissa av de begrepp som används i tabellen bör kanske förklaras för att bli tydliga. Jag följer även här de innebörder Listerborn har lagt i de olika begreppen. *Kontinuitet av stadsbyggnadsmönster* innefattar åtgärder som syftar till att minska stadens tomma mellanrum, som kan fungera som skrämmande och osynliga barriärer. *Funktionsblandning* handlar om att olika verksamhetstyper och boendeformer. *Tillgänglighet* handlar ofta om avstånd och (mentala eller fysiska) barriäreffekter, och *orienterbarhet* som målsättning rör möjligheterna att lokalisera sig. *Social kontroll* avser den informella och oavsiktliga kontroll som sker när människor rör sig på samma platser, medan *övervakning* handlar om mer eller mindre organiserad bevakning. *Personligt ansvar* samlar åtgärder som syftar till att tydliggöra vad man får och

Åtgärdsschema

Åtgärdstyper/ Målsättning	Sociala insatser	Bebyggelse- struktur	Byggd miljö	Tekniska insatser
Kontinuitet av stadsbyggnads- mönster		Sammanhängande stadsväv: ökade möjligheter att röra sig mellan stadsdelar Tät stad Stärka utvalda stråk	Bebyggelse som vänder sig mot offentliga miljöer	
Funktions- blandning	Lokalplanering	Översikts- och detaljplaner som främjar blandning Blandade bebygg- elsekategorier	Ge plats åt olika typer av verksamheter	
Tillgänglighet	Attitydförändring (Information)	Undvika fysiska avgränsningar och isolerade enklaver Minska trafikens barriäreffekter	Sikt mellan ute/inne	
Orienterbarhet	Tydlighet	Överblickbarhet Begränsa förekom- sten av fysiska avgränsningar Tydliga stadsrum	Belysning Byggnader och kvarter	Belysning
Social kontroll (sam-närvaro)	Aktiviteter/ ”jippon” Öka antalet besökare till staden	Genom strukturen skapa många möten Tilltalande stråk Öppna fasader i grundnivå	Fönster/entréer mot gatan Motverka murar och plank Kontakt inne- och utemiljö	Underhåll/ Skötsel Utsmyckning
Övervakning	Grannskaps- samverkan Fler synliga poliser Formell övervak- ning (polis, vakter) Halvformell över- vakning (fastighets- skötare, trygghets- vårdare)	Tydliga gränser mellan privat och offentligt / Inflytandesfärer	Placering av fönster	Kameror Belysning
Personligt ansvar/ Förhållnings- sätt	Städning/Underhåll Stöd till unga utsatta Attitydförändring (Information)	Tydliga gränser/ Inflytandesfärer	Identitet/närhet i bostadsområden Fasadut- formning	
Brottsföre- byggande	Mot svartklubbar Kartlägga och upplösa ungdomsgång Stöd och behandling till missbrukare Poliskår ska spegla etnisk mångfald Minska ungas tillgång till droger och alkohol Snabbare utredning av ungdomsbrott Minska hemlöshet Myndighets- samverkan		Mötesplatser för unga	Underlätta underhåll/ motverka skadegörelse genom materialval

Figur 2: Åtgärdsschema. Matris hämtad från Listerborn (2000:168), med åtgärder som lyfts fram i mitt material.

inte får göra på olika platser, och därmed minska brottslighet och otrygghet (jmf Listerborn 2000:169ff). *Brottsförebyggande*, dvs. den rad jag lagt till, handlar till största del om polisiära och sociala insatser. Jag tolkar de åtgärder jag har placerat här som något skilda från de andra då de har som målsättning att direkt minska kriminaliteten för att sedan indirekt påverka den upplevda tryggheten.

Ett sätt att strukturera upp föreslagna åtgärder är att dualistiskt dela dem och ställa motsattpar mot varandra. På detta sätt blir det tydligt hur olika åtgärdsförslag kan aktualiseras i en begränsad kontext. Uppdelningen nedan är hämtad från Listerborn (2000). Jag har här valt att med fetstil markera de åtgärdstyper som framkommit i det material jag analyserat. Övriga begrepp kommer från Listerborns tabell och kan i det här fallet ytterligare öka förståelsen för hur två till synes motsatta synsätt agerar parallellt inom dokumenten. Tabellen ska förstås så att vänstra kolumnen huvudsakligen står för *ett* sätt att diskutera, förstå och angripa otryggheten i staden (alltså en deldiskurs) och den högra *ett annat* (dess motdiskurs).

Öppet	Slutet
Sam-närvaro	Åtskillnad
Olikhet	Likhet
Anonymitet	Gemenskap
Offentligt	Privat
Demokrati	Kontroll
Underifrån	Uppifrån
Medborgarinflytande	Övervakning
Safety	Security
Trygghet	Brottsprevention

Figur 3. Huvudlinjer i trygghetsprojekten
Ur Listerborn 2000:174

Genom att, som i tabellen ovan, rada upp nyckelbegrepp från vad Listerborn hävdar är de två stora övergripande perspektiven i trygghetsprojekten, synliggörs möjliga konfliktpunkter (Listerborn 2000:173f). Ur tabellen ovan kan utläsas att föreslagna åtgärder i dokumenten är av olika art, och med tillsynes motsatta målsättningar: öppet och slutet utgör två motpoler, liksom likhet och olikhet. De två perspektiven kan kopplas till olika demokratisyner. Det ena perspektivet kan tyckas ha en mer positiv syn på staden, samhället och människorna, med en tro på att mångfald och olikhet berikar och medborgare kan bidra till ökad demokrati om rätt förutsättningar ges. Trygghet kopplas inom detta synsätt till *safety*. Åtgärder som speglar denna inställning återfinns bl.a. efter *funktionsblandning* och *social kontroll* i figur 2 ovan. Den andra riktningen står för ett uppifrånperspektiv där stadens invånare bör kontrolleras och styras hårdare och okända personer eller grupper betraktas med misstänksamhet. Detta synsätt visar en misstro mot människors kunskap, vilja och ”godhet”, vilket leder till att kontrollerande åtgärder blir vanligt. Till dessa *security*-orienterade åtgärder kan räknas bl.a. de *brottsförebyggande* och *övervakande* från tabellen ovan.

Detta visar tydligt att trygghet inte är ett ord vars innebörd är entydigt och självklart, utan bör analyseras utifrån de konsekvenser som kan förväntas.

Vissa av åtgärderna från dokumenten kan inte rymmas i tabellen. De står utanför den dualistiska uppdelningen och handlar oftast om de möjligheter staden i sig har, dvs. att planering och arkitektur *i sig* påverkar hur vi upplever platserna, alldeles oavsett andra personer eller strukturer. Sådana åtgärder återfinns i figur 2 efter *orienterbarhet* och till viss del *tillgänglighet* och handlar delvis om en annan slags trygghet: tryggheten att veta var man befinner sig, hur man kommer hem eller därifrån samt förstå stadens struktur och fysiska organisering. Dessa åtgärder påverkas och påverkar av både *safety*- och *security*-orienterade åtgärder (de ”flyktvägar” som stadens struktur erbjuder gör det t ex svårare att kontrollera brottsligheten samtidigt som det hjälper en utsatt person att hitta alternativa vägar bort från obehagliga situationer).¹²

¹² Dessa tre inriktningar, som jag kallat *safety*-, *security*- och *strukturorienterade*, skulle lika gärna kunna kallas *sam-närvaro*, *övervakning* och *space-syntax* och då kan de direkt relateras till den forskning som presenterades i kapitel ett. Jag återkommer till hur deldiskurser kan beskrivas i följande kapitel.

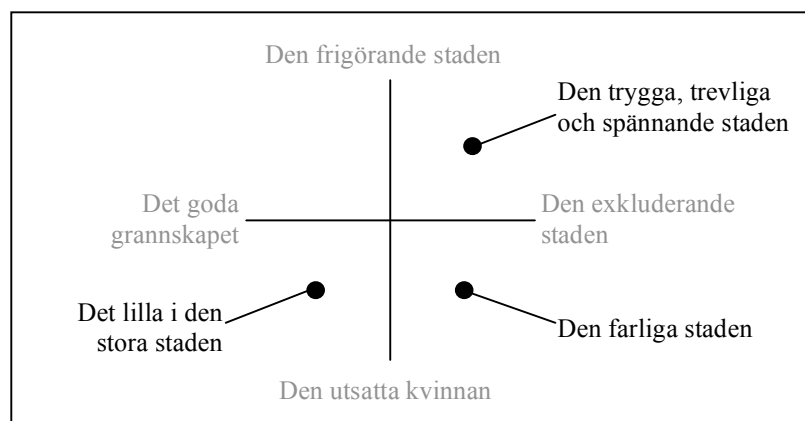
4 Diskurser

I detta kapitel kommer jag att diskutera de problem-, orsaks- och åtgärdsformuleringar jag analyserade i förra kapitlet. Vilka trygghetsdiskurser konkurrerar om utrymmet inom de analyserade dokumenten? Vilka kopplingar, förskjutningar och diskrepanser finns, och vad innebär det för åtgärdernas möjlighet att påverka de formulerade problemen? Vilka aktörer och strukturer görs synliga? Och vilka blir osynliga?

DOMINERANDE DELDISKURSER

Under den här rubriken kommer jag att försöka svara på den första av mina tre frågeställningar, dvs. hur problem, orsaker och möjliga åtgärder formuleras i de analyserade dokumenten. Detta görs genom att de formuleringar jag lyfte fram i kapitel tre sätts i relation till de trygghetsdiskurser Listerborn definierade och som presenterades i första kapitlet. De formuleringar jag funnit kopplas även till kön, klass och etnicitet för att göra bilden av de olika diskurserna tydligare.

De tre största deldiskurser jag kan definiera utifrån dokumenten har jag valt att kalla *Den farliga staden*, *Den trygga, trevliga och spännande staden* samt *Det lilla i den stora staden*. Dessa tre kan placeras in i det diagram över Listerborns fyra ytterligheter som jag presenterade i kapitel ett:

Figur 4: de tre deldiskurser jag funnit, i relation till Listerborns fyra ytterlighetsdeldiskurser

Ingen av de tre deldiskurser jag funnit överensstämmer helt med någon av de fyra synsätt som Listerborn har visat. Detta beror dels på att de fyra synsätten var ytterligheter inom diskursen, dels på att det inom lokal praktik är svårt att renodla ett perspektiv, eftersom många viljor och verksamhetsområden påverkar och påverkas. Dessutom måste hänsyn tas till politiska beslut.

De tre deldiskurserna kommer här att diskuteras vidare.

Den trygga, trevliga och spännande staden

På flera platser har dokumentens författare mer eller mindre medvetet använt sig av Bo Grönlunds uppfattning om den trygga, trivsamma och spännande staden och vid något tillfälle refereras direkt till hans verk. Jag tolkar denna deldiskurs som en kombination av *Den frigörande staden* och *Den exkluderande staden*, där ett maktperspektiv antas i analysen av klass-, etnicitets- och könsrelationer och en vilja finns att förändra dessa men samtidigt inte suddar ut skillnader eftersom det skulle göra staden tråkig.

Den trevliga staden kan i längden bli banal om den inte kompletteras med något spännande och mindre förutsägbart. Det spännande får dock inte leda för långt, då blir tryggheten lidande. En stad som bara är trygg och säker är varken trevlig eller spännande... (Malmö Stadsbyggnadskontor 2006[2]:4).

Inom detta perspektiv framställs staden mycket positivt; som en mötesplats för olika grupper och människor, där mötena i sig är en del av det som gör staden speciell. En levande stad eftersträvas, dvs. en stad med mycket mänsklig rörelse, blandade funktioner och stor framkomlighet inom och mellan stadsdelar. Informell social kontroll är också viktigt, och antas upprätthållas just genom den stora mängd olika människor som rör sig ute. Även kontakten mellan inne och ute är viktig.

Genom att vilja ha en stad som på en gång är trygg, trevlig och spännande inbjuder man till kompromisser. Man frångår också medvetet den politiska ambitionen om en nolltolerans vad gäller brott¹³:

Då ökar förutsättningarna för möten med kända och okända, ömsesidigt utbyte och dialoger – och naturligtvis i viss mån även konflikter. Synsättet innebär att brottsprevention inte kan ses som något absolut, att kriminalitet inte kan raderas ut och att brottsförebyggande åtgärder ständigt måste vägas mot andra intressen (Malmö Stadsbyggnadskontor 2006[2]:3).

Detta synsätt förefaller vara väldigt snarlikt *Den exkluderande staden*, men just genom den koppling som görs till trivsel och trygghet tar den ett litet steg närmare *Den frigörande staden*. Den spänning som man vill uppnå förväntas uppstå genom möten med lika och olika, samtidigt som dessa möten antas ge trygghet. Direkta kopplingar till Jacobs *sam-närvaro* görs därmed.

Inom diskursen formuleras otrygghetsproblemet som tydligt beroende av ojämlika maktstrukturer. Orsakerna till den upplevda otrygg-

¹³ Detta är i högsta grad intressant, men inte riktigt inom ramen för min studie. Malmö stad har inskrivet i sin politiska vision och även genom projektet Valfärd för alla, att man ska arbeta mot det långsiktiga målet att ”antalet brott ska vara noll” (Malmö stad 2003:1). Från detta tas i dokumentet som citerades ovan ett mycket uttalat avstånd, vilket alltså innebär att tjänstemän på stadsbyggnadskontoret går på en linje som skiljer sig något från den politiska.

heten är bristande informell kontroll och brist på mänsklig rörelse, segregation med vi-och-de-känsla, ojämställdhet och en tidigare könsneutral stadsplanering. Åtgärderna som föreslås kretsar huvudsakligen kring hur möten, rörelse och informell social kontroll ska främjas. Man föreslår funktionsblandning och blandning av olika bostadstyper, byggnader i direkt kontakt med offentliga rum, minskad förekomst av fysiska och sociala barriärer samt minskad användning av övervakningskameror. Även en attitydförändring, bl.a. med hjälp av media, kan vara en metod att främja mötenas positiva sidor och minska den upplevda otryggheten.

Jag ser vissa otydligheter i perspektivet främst då det gäller genomförandet: hur mycket spänning/olikhet är ”lagom” och var går gränsen till för mycket kriminalitet? Genom att inte följa det politiska målet med nolltolerans för brott gör synsättet sig politiskt problematiskt, samtidigt som det faktiskt blir svårt att definiera var gränserna går. Samma sak gäller andra problem som perspektivets analys visar: hur mycket segregation är spännande? Hur mycket trygghet får kvinnor känna och vad händer om kvinnors otrygghet krockar med mäns spänning? Vad går först? När mötena mellan olika grupper blivit så vanliga att de inte längre uppfattas som spännande, eller när gränserna mellan grupperna börjar lösas upp så att de inte längre uppfattas som olika – vad händer då? Samtidigt som olikheter förutsätts, finns en ambition att förändra maktstrukturen. Hur ska det ske?

Givetvis finns inga svar på sådana frågor: hade en mall funnits så hade jag inte behövt skriva det här. Problemet med detta synsätt är dock att det inte försöker definiera några ideala lösningar, utan bara förväntar att de uppstår av sig själva genom rörelse, möten och funktionsblandning. Analysen av problemet visar ojäm maktfördelning och medvetenhet om klass-, etnicitets- och könsmaktstrukturer, men åtgärderna förefaller vara helt utan maktperspektiv.

Den farliga staden

En annan diskurs som syns flitigt i dokumenten kretsar kring hur farlig staden och dess inneboende fenomen kan vara – inte bara för kvinnor, utan även för andra grupper. I diskursens analys blir problem med segregation, utanförskap, arbetslöshet, bostadsbrist, ojäm välfärd och kriminalitet avgörande för bilden av staden, vilket innebär att en liknande maktanalys som i diskurserna *Den trygga, trevliga och spännande staden* samt i *Den exkluderande staden* är utgångspunkten. I stället för att bejaka dessa skillnader och ”ta de till sig” och arbeta med dem, vill diskursen kring *Den farliga staden* bekämpa dem – hårt. Här tolereras ingen kriminalitet, samtidigt som staden intimt förknippas med just kriminalitet. Brottslighet – speciellt betonas ungdomsbrottslighet och droger – ses som den enskilt viktigaste orsaken till den upplevda otryggheten.

Eftersom staden framställs som farlig bör offentliga myndigheter göra allt som står i deras makt för att komma tillrätta med detta. Därmed måste olika krafter samverka. Malmö stads olika förvaltningar ska samarbeta med socialtjänst, skola, polismyndighet etc. Detta visar ett synsätt där otrygghet skapas underifrån, men åtgärdas ovanifrån.

Likheter finns även med diskursen om *Den utsatta kvinnan*. Statistik som visar att kvinnors upplevda trygghet är betydligt större än mäns ligger till grund för problemformuleringen. I *Den farliga staden* bör så mycket skydd som möjligt ges utsatta grupper, varav kvinnor alltså är en.

Åtgärderna i denna diskurs handlar till allra största del om brottsprevention. Ökade resurser till polisen, ökat samarbete mellan polis, skola, socialtjänst och stadsdelar, snabbare insatser mot ungdomsbrott samt sociala insatser mot svaga grupper och riskgrupper. Dessutom föreslås övervakning, både av vakter och med kameror på skolor och längs med ett flertal viktiga stråk och offentliga platser i staden. I diskursen föreslås också åtgärder för att uppmuntra medborgare att i frivilliga och ideella grupperingar samt i samarbete med offentliga myndigheter och privata företag aktivt övervaka staden och specifikt de bostadsnära områdena.

Kameraövervakning för ökad trygghet/minskad brottslighet är både beprövat och omdebatterat. Effekterna har visat sig vara kortsiktiga och lokala – och i vissa fall rakt motsatta de önskade (Listerborn 2000). Koskela (1999) har visat att videoövervakning och inhägnad av områden höjer otrygghetskänslan då den uppmärksammar människor på ett problem de kanske inte tidigare reflekterat över och lyfter fram vissa rum som säkra/skyddade medan andra oövervakade rum upplevs än mer otrygga.

Perspektivet uppmärksammar kvinnors större upplevda otrygghet, men kopplar den inte explicit till några maktstrukturer. Den statistik man utgår från visar att kvinnors otrygghet är större, men faktiska brottsutsatthet är mindre. Trots detta antar synsättet att brottsligheten är den faktiska, direkta och i princip enda orsaken till otryggheten.

Etnicitet och klass är inte diskuterat i diskursen, men då åtgärderna framförallt riktas mot ekonomiskt svaga grupper samt områden med stor andel invandrare syns ändå en uppfattning om vem som utgör det farliga i samhället. Genom att segregation ses som en orsak till otrygghetsproblemet, ingår insatser för att öka integrationen bland målsättningsarna. Då problemet så starkt kopplas till grupper med annan etnicitet än den vita svenska medelklassens samt till ekonomiskt svaga grupper (se Malmö stad 2003:3-5) blir ”integrationen” mer en form av acklimatisering och införlivande i normerna. Detta värderande sätt att se på ”integrering” riskerar att göra så åtgärderna får en effekt motsatt den önskade.

Det lilla i den stora staden

Den sista diskursen som är synlig i de dokument jag analyserat beskriver otryggheten i den stora staden. I detta perspektiv blir anonymiteten ett problem intimt förknippat med storstaden och tryggheten ses som beroende av människors sociala kontroll och kännedom om varandra. Främlingen betraktas med misstänksamhet.

Kriminalitet och anonymitet ses i diskursen som de problem som ligger till grund för den upplevda tryggheten. För att komma till rätta med dessa problem föreslås mer sammanhållna grannskap, med närhet, särskiljande identitet, tydliga gränser utåt, och goda möjligheter till social kontroll genom placering av fönster etc. Även denna diskurs förespråkar aktiv social kontroll genom att boende medvetet håller uppsikt över området samt samarbete mellan formell (poliser och vakter), halvformell (t ex lärare och parkeringsvakter) och ickeformell (boende) kontroll.

En risk med denna diskurs är att den förvisso uppmärksammar kvinnors utsatthet, men samtidigt ser lösningen i det lilla och bostadsnära, vilket kan innebära en förstärkning och reproduktion av traditionella könsstrukturerna där kvinnans rumsliga värld begränsas starkt.

Ett annat problem är diskursens fokus på de allt mer tydliga gränserna och fysiska barriärerna kring områden. Bostadsområden skyddas inåt, och de som hör hemma i ett område upplever eventuellt större trygghet väl inne¹⁴. För dem som befinner sig utanför – främlingar som passerar, personer hemmahörande i andra områden, hemlösa etc. – blir skyddet mindre och utsattheten större.

Diskursen behandlar varken klass eller etnicitet och knappt ens kvinnors specifika upplevelser. Jag upplever brister i analys och argumentering, men detta kan också vara en följd av att detta perspektiv är det minst förekommande i dokumenten – kanske beroende på att det är kritiskt till många av de fenomen som utgör storstaden. Eftersom det idealiserar det lilla grannskapet handlar det inte så mycket om stadsövergripande analyser och åtgärder, utan främst om geografiskt avgränsade sådana.

Jag vill påstå att det är dessa tre diskurser som dominerar de texter från Malmö stad som jag har analyserat. Detta betyder inte att det är det enda sättet att dela in de formuleringar jag funnit. Det betyder heller inte att detta är de deldiskurser som just nu existerar i diskursordningen, utan bara att det är de tre som har fått komma till tals i dokumenten. Det kan finnas fler deldiskurser inom kontexten, som är så undertryckta att de inte kan komma till uttryck i texterna. Genom att sedan koppla dessa

¹⁴ Jag skriver "eventuellt", därför att flera forskare (bl a Bill Hillier 1996: *Space is the Machine*) har visat att inbyggda gårdar, tvärt emot vad man ofta förutsätter, drabbas av fler inbrott än i rutnätsstaden (Listerborn 2002:79).

tre dominerande deldiskurser till aktörer blir maktstrukturer inom kontexten synliga, liksom bakomliggande ideologier.

KOPPLINGAR, FÖRSKJUTNINGAR OCH DISKREPANSER I DISKURSERNA

För att kunna uppnå det resultat man önskar, måste det finnas koppling mellan hur problemet formuleras, förklaras och åtgärdas. Min uppfattning är att förklaringsnivån, alltså orsakerna till den upplevda otryggheten i staden, är den nivå som i lägst utsträckning diskuteras i dokumenten, vilket innebär en risk för att åtgärderna inte riktas åt rätt håll.

Låt mig ta ett exempel för att förtydliga vad jag menar. Du har huvudvärk (problem). Du väljer att ta en huvudvärkstablett (åtgärd), vilket gör att du slipper värken – men du har å andra sidan bara lindrat symtomen och inte gått till grunden med problemet – du har alltså inte undersökt varför (orsaken). Sov du kanske dåligt? För lite – eller för mycket – kaffe? Utan att veta orsaken kan du inte bli av med problemet på lång sikt, utan ställs kanske inför huvudvärk även i morgon.

I följande kapitel kommer jag att diskutera hur väl åtgärderna kan hjälpa mot den huvudvärk som uppmärksammas i dokumenten – alltså otryggheten. Diskussionen förs kring kopplingar, förskjutningar och diskrepanser mellan nivåerna vad – varför – hur.

Inom deldiskurserna

I diskursen *Den trygga, trevliga och spännande staden* finns en tydlig koppling mellan orsaker och åtgärder. Orsaken till otryggheten antas vara bristerna i informell social kontroll och segregering. Åtgärderna syftar också till att öka rörelsen, synligheten, öppenheten och blandningen. En viss förskjutning i perspektiv eller t o m en viss diskrepans mellan synsätten framträder dock i relation till hur problemet formuleras: där lyfts ojämna maktförhållanden fram och kvinnors specifika upplevda otrygghet synliggörs, vilket sedan inte återkommer i åtgärderna i samma explicita form. Samma sak gäller andra marginaliserade grupper i samhället. Genom att tillföra ett maktperspektiv inte bara i problemformuleringen utan även i åtgärdsskedet hade kopplingarna blivit tydligare och åtgärdernas effekter hade förmodligen fått större chans att bli de önskade.

I diskursen kring *Den farliga staden* presenteras en direkt sambandskedja mellan kriminalitet (orsak) och upplevd otrygghet (problem), vilket forskare har visat omöjlig kan göras (se bl.a. Listerborn 2000:17ff). Vad som först verkar vara en koppling är därmed istället en tydlig diskrepans mellan nivåerna problemformulering och orsak/åtgärd. Denna diskrepans förstärks ytterligare av att problemet formuleras strukturellt, medan orsaken sägs vara brottsaktiva individer. Även åtgärderna riktas huvudsakligen mot individer. I diskursen sätts

alltså likhetstecken mellan trygghetsökande åtgärder och brottsprevention, men fokus ligger definitivt på kriminaliteten.

I *Det lilla i den stora staden* grundas otryggheten i staden i sig: den stora staden och urbaniseringen gör människor till anonyma främlingar, vilket minskar den sociala kontrollen. Åtgärderna syftar därför till att öka den sociala kontrollen genom att minska skalan på grannskapsenheter. Kopplingarna inom diskursen är därmed tydliga, men problem uppstår i förhållande till annan forskning, som dels visar att brottsligheten ökar i mindre och mer slutna bostadsområden, dels att den upplevda otryggheten utanför dem ökar.

Inom dokumenten

Argument från samtliga tre deldiskurser finns i de flesta av de dokument jag analyserat, men i vissa texter dominerar någon diskurs. Generellt dominerar *Den farliga staden* i Valfärd för allas dokument och *Den trygga, trevliga och spännande staden* i Stadsbyggnadskontorets texter.

I dokumentet skrivet i Gatukontorets regi representeras de tre diskurserna i ungefär lika stor utsträckning. Jag drar slutsatsen att det beror på att *Hej Södra Innerstaden* (Malmö stad 2008) var ett projekt som utgick från synpunkter som lämnats av boende i området, vilket gav en väldig mångfald utgångspunkter (närmare bestämt drygt 1500!).¹⁵ Eftersom åtgärdsprogrammet sedan skrevs med utgångspunkt i dessa problemformuleringar, måste med nödvändighet flera olika perspektiv användas. Varje problem har dock analyserats och åtgärder föreslås utifrån problemets orsaker. Kedjan vad-varför-hur redovisas dessutom i dokumentet, vilket ger tydliga kopplingar mellan problemformuleringar och åtgärdsförslag. Dessa tydliga kopplingar ger goda möjligheter att uppnå effekter på de önskade områdena.

I *Trygg stadsmiljö* (Stadsbyggnadskontoret 2006[2]) följer formuleringarna diskursen *Den trygga, trevliga och spännande staden* och liksom i diskursen finns en tydlig koppling mellan orsaker och åtgärder, men klara förskjutningar mellan dessa och problemformuleringen. Problemformuleringen är uttalat feministisk, vilket inte gäller för definitionerna av orsak och möjliga åtgärder. Jag ser det som att problemformuleringen ligger närmare *Den frigörande staden*, medan orsaker och problem hämtar argument från *Den trygga, trevliga och spännande staden* likväl som från *Den exkluderande staden*. Det är svårt att avgöra om föreslagna åtgärder har en chans att förändra de problem som formulerats eftersom, som sagt, viss förskjutning finns.

I *Handlingsplan "Valfärd för alla – det dubbla åtagandet"* (Malmö stad 2003) samt i *Tiopunktsprogrammet* (Malmö stad och Polisområde

¹⁵ Projektet som går under samlingsnamnet Hej Stadsdel! initierades bl a pga att stor upplevd otrygghet bland medborgarna sågs som ett problem. Projektens syfte är att låta medborgarnas åsikter om stadsdelarna bli synliga. I Hej Södra Innerstaden kom drygt 1500 åsikter in, varav många definierar olika problem som direkt eller indirekt kan påverka den upplevda tryggheten.

Malmö 2007) dominerar diskursen kring *Den farliga staden*. Även i dokumenten presenteras en direkt sambandskedja mellan kriminalitet (orsak) och upplevd otrygghet (problem). Dokumenten gör inga analyser av könsmaktstrukturer. I de fall etnicitet och klass behandlas riskerar formuleringarna snarast att stigmatisera redan utsatta grupper. De flesta åtgärderna är av det slag att effekterna kan förväntas komma på lång sikt, och många av dem är inriktade på social förändring. Insikten att fysisk miljö och sociala relationer påverkar varandra anser jag är sympatisk och utan att egentligen ha några kunskaper på området tycker jag att det verkar rimligt att kriminaliteten på lång sikt kan påverkas i rätt riktning. Däremot förefaller det mig mindre troligt att samhällets maktrelationer kan förändras med detta resonemang, eftersom redan svaga grupper riskerar att stigmatiseras. Kvinnors specifika otrygghet problematiseras inte inom diskursen och jag tror inte heller att åtgärderna kommer att förändra den i någon större utsträckning pga. det direkta samband som diskursen ser mellan brottslighet och upplevd trygghet.

Mellan dokumenten

Det material som jag har studerat är inte på något sätt tillräckligt övergripande för att dra några generella slutsatser gällande hela Malmö stad. Det jag kan konstatera är att olika dokument, skrivna inom olika förvaltningar, i olika syften och av olika författare självklart tar upp olika perspektiv. Även om både Gatukontoret och Stadsbyggnadskontoret arbetar med den fysiska offentliga miljön, gör de det med skilda inriktningar. Lite förenklat kan man säga att Stadsbyggnadskontoret arbetar med gestaltning av nya områden och omgestaltning av gamla, medan Gatukontoret förvaltar och utvecklar existerande miljöer. Stadsbyggnadskontoret arbetar i större utsträckning med övergripande visioner och strukturer, medan Gatukontoret oftare arbetar med konkreta projekt.

Denna skillnad speglas i dokumentens formuleringar: Gatukontoret talar handgripligt om materialval och underhåll för att minska skadegörelsen medan Stadsbyggnadskontoret talar mer abstrakt om att skapa goda mötesplatser. Synsätten är inte motsatta, men innehåller en perspektivförskjutning och ofta en skillnad i fråga om skala.

Välfärd för alla tillkom på politiskt initiativ och var också ett förvaltningsövergripande projekt. Detta syns tydligt i dokumentens formuleringar, där inte främst den fysiska miljön utan den sociala fokuseras.

Jag menar att min analys tyder på en stor diskursiv spridning inom den kommunala förvaltningen. Total dominans av en diskurs är svårt att uppnå och inte heller önskvärt. Genom att olika deldiskurser kämpar om utrymmet synliggörs flera perspektiv, vilket i ett komplext sammanhang kan vara fruktbart. Dock önskar jag en tydligare konsekvens, där alla synsätt får tydlig argumentation, eftersom det är synlig-

görandet av bakomliggande ideologier som gör att åtgärderna kan utvärderas.

VILKA AKTÖRER SYNLIIGGÖRS? HUR KONSTRUERAS MEDBORGARE?

Inom trygghetsdiskursen synliggörs aktörer och grupper på olika sätt. Utifrån en analys av maktrelationer blir det intressant att se vilka grupper som tillåts och anses kunna agera självständigt och vilka grupper som beskrivs som passiva. Hur offentliga dokument som de jag har studerat beskriver medborgare och grupper i samhället både speglar, förstärker och reproducerar maktstrukturer – men de har även möjlighet att förändra! I följande avsnitt kommer framställningen av aktiva och passiva samhällsgrupper inom de olika deldiskurserna att diskuteras. Därefter gör jag ett försök till att definiera hur medborgaren konstrueras genom texterna samt vilka normer och ideologier som verkar.

I *Den trygga staden* synliggörs en särskilt utsatt grupp direkt: kvinnorna som upplever störst rädsla i stadens offentliga rum. Andra grupper synliggörs indirekt, genom diskussioner kring t ex segregation. Det är de utsatta och svaga grupperna som pekas ut, medan de starkare grupperna blir osynliga: kvinnor, invandrare och andra socialt och ekonomiskt utsatta grupper beskrivs som offer för en maktstruktur. Vem som tjänar på denna maktstruktur uttalas aldrig, annat än i allmänna ordalag då "olikheterna" beskrivs som "spännande". Genom att ingen direkt lösning för den ojämna maktstrukturen föreslås, riskerar utpekandet av kvinnorna som extra utsatta att fungera förstärkande för ojämlikheten. Dessutom blir andra marginaliserade grupper – t ex de som drar det kortaste strået i segregationen – att stigmatiseras, då de dels pekas ut som ett "spännande inslag" i staden, dels inte ges några redskap att förändra den segregerade situationen. De grupper som synliggörs i diskursen framställs som passiva och svaga, medan aktiva aktörer och gynnade grupper inte görs tydliga.

Denna deldiskurs antar alltså, vilket jag har redogjort för i tidigare avsnitt, ett explicit maktrelationsperspektiv i analysen av problem och orsaker, men ger bland åtgärderna inga förslag till lösningar av den ojämna maktfördelningen. Med utgångspunkt i att *Den trygga, trevliga och spännande staden* faktiskt diskuterar och tar ställning till flera olika maktstrukturer i sin analys, anser jag att den har möjlighet att kunna förändra den upplevda otryggheten i staden - *men* då måste maktanalysen även få utforma och bli synlig i åtgärdsförslagen.

I *Den farliga staden* syns flera aktiva grupper, som genom sina handlingar och val direkt kan påverka omgivningen. Till dessa hör just de "farliga" grupperna: kriminella, ungdomsgäng, missbrukare; men också de som har möjlighet att förändra: poliser, vakter och andra myndighetspersoner. Samtliga dessa aktörer framställs som könlösa, men alla tillhör grupper eller yrken som traditionellt sett har betraktas

som manliga domäner. (Vem tänker sig t ex ett antal tonårstjejer när man hör ”ungdomsgång”?)

Genom att använda könsneutrala uttryck som ”ungdomar”, ”kriminella”, ”gäng” etc., osynliggörs könsmaktstrukturer helt. Det skydd som föreslås för kvinnor och gamla får en karaktär av *beskydd*, från samhället och från polisen. Detta gör att både kvinnor och gamla framställs som passiva grupper, som måste förlita sig till andra aktörer för sin säkerhet. Diskursen har därför svårt att förändra eller minska den upplevda tryggheten på sikt. Även här osynliggörs samhällsnormen och bara ”avvikarna” diskuteras: kvinnor, gamla, kriminella, ungdomar, missbrukare, hemlösa...

Deldiskursen kring *Det lilla i den stora staden* diskuterar möjligheterna för en (könlös) granne att bidra till att skydda en kvinna mot ett (könlöst) hot. Samma tendenser som i de andra diskurserna, därmed: kvinnor framställs som passiva offer, som inte ges metoder att själva förändra strukturen utan måste förlita sig till andra. Det som ytterligare minskar möjligheterna till förändring av rådande strukturer är deldiskursens fokus på bostadsområdet som den plats där kvinnor kan känna trygghet.

Detta innebär sammanfattningsvis att kvinnor i samtliga deldiskurser riskerar att passiviseras, genom antingen bristande maktanalys i åtgärderna (*Den trygga, trevliga och spännande staden*) eller avsaknad av könsmaktsperspektiv överlag (*Den farliga staden* och *Det lilla i den stora staden*). Grupper med makt och möjlighet att agera är könlösa förövare (*Den farliga staden* och *Det lilla i den stora staden*) samt (implicit) manliga beskyddare (*Den farliga staden*). Grupper som riskerar att stigmatiseras genom att de pekas ut som utsatta men inte ges möjlighet att agera för förändring är, förutom kvinnor, invandrare samt socialt och ekonomiskt utsatta grupper (*Den trygga, trevliga och spännande staden* och *Den farliga staden*) (se även Listerborn 2002:130).

Kön synliggörs alltså, men bara halvt: gruppen kvinnor syns, men inte gruppen män. I de fall förövare syns (främst i *Den farliga staden*) framstår de som könsneutrala *men inte kvinnor* – dvs. de ses inte som ”vanliga män” utan som (manliga) avvikare: unga, missbrukare, kriminella, hemlösa (dvs. andra marginaliserade grupper). Eftersom kvinnors rädsla för att vistas i vissa offentliga rum oftast handlar om rädsla för att utsättas för sexuellt våld, blir framställningen av en tillsynes könlös förövare missvisande. Kvinnor är inte rädda för att möta ”andra människor”, utan för att möta män som i vissa tids- och rumsituationer kan ses som potentiella våldtäktsmän (se även Listerborn 2002:206f, 252).

Vad säger då dessa formuleringar om diskursens syn på människor som medborgare, och vad som utgör normen för samhället? Jag menar att de tre deldiskurserna, mer eller mindre tydligt, utgår från en bild av en könlös medborgarnorm; en person som definieras genom vad (han)

inte är: inte kvinna, inte fattig, inte ungdom, inte gammal, inte hemlös, inte kriminell, inte arbetslös, inte invandrare, inte med i någon problemgrupp: dvs. vita medelålders män. Detta diskuterades redan av Simone de Beauvoir i *Det andra könet* (1998): mannen tar sig i ett patriarkalt samhälle rätten att definiera grupper och har då delat in människor i ”jag själv” och ”Den Andre”. Kvinnor – och andra grupper – definieras utifrån de egenskaper som skiljer dem från mannens uppfattning om sig själv, och han blir normen som inte har alla dessa ”annorlunda” drag. Idén har sedan dess bekräftats av nästan otaliga feministiska forskare: fortfarande betraktas den vita, medelålders, heterosexuella mannen från medelklassen som norm i samhället, och alla andra grupper med annat kön, etnicitet, klass, ålder eller sexualitet ses som annorlunda. Detta är alltså resultatet av en ojämn maktfördelning i samhället, och att den så starkt lyser igenom även i de sammanhang som faktiskt (till synes) syftar till att förändra denna struktur minskar ju givetvis förutsättningarna till att på lång sikt lyckas.

5 Diskussion

I detta näst sista kapitel kommer jag att diskutera några av de aspekter av trygghet i det offentliga rummet som jag finner särskilt intressanta i förståelsen av de olika synsätt min studie har visat. Dessa aspekter utgör några nyckelfrågor inom det praktiska arbetet för ökad trygghet.

FÖRSTÅELSE AV RÄDSLÅ

För att kunna utforma åtgärder som får den effekt man eftersträvar, måste först en analys av rädsans och den upplevda otrygghetens orsaker göras. Listerborn menar att det nu är en ganska accepterad tanke, *att kön har betydelse*, men att det är mer sällan man inom lokal praktik frågar sig *hur* eller *varför* det har betydelse (2002:252). Det räcker alltså inte att utpeka kvinnors upplevda otrygghet som ett problem, vilket har gjorts i de flesta av de dokument jag har studerat. Endast ett fåtal av texterna jag har analyserat gör en djupare analys av de strukturer som ligger till grund för otryggheten och rädsan.

Listerborn (2002:96f) presenterar en modell som visar hur man utifrån tre aspekter av rädsla kan få en bättre förståelse för de bakomliggande strukturerna.

- mentala föreställningar: med grund i rykten och egna erfarenheter skapas en idé om vissa platser i staden som farligare än andra, dvs. en ”*rädsla för rum*” (Listerborn 2002:96) och för de personer vi kopplar till dessa rum.
- sociala maktrelationer: utifrån de möten som äger rum i staden, då vi tolkar in egenskaper utifrån kroppslig representation, och utifrån de möten som helt undviks, synliggörs sociala maktrelationer mellan samhällsgrupper.
- fysisk miljö: hur stadens rum är utformade, vilken tidpunkt vi besöker dem etc. påverkar vår upplevda ”*rädsla i rummet*” (Listerborn 2002:97).

Samtliga tre aspekter är nödvändiga för en fullständig analys av rädsan, eftersom den alltid upplevs på en specifik rumsig plats, för en specifik individ/grupp och av en specifik anledning. Genom att använda alla tre nivåerna nyanseras bilden och därmed kan man undvika att hamna i reproducerande könsföreställningar. Det är inte så att kvinnor är rädda, lite i allmänhet bara; kvinnor kan i vissa speciella situationer känna rädsla för att utsättas för sexuellt våld som möjliggörs genom en ojämn maktstruktur.

De åtgärdsförslag som ska utformas i staden måste ta sin utgångspunkt i en analys av detta slag. Vilken åtgärd som bör sättas in avgörs helt av vad man vill uppnå, dvs. vad som orsakar rädsla eller otrygghet i

en specifik situation. Genom att vara tydlig med denna analys kan utvärderingar sedan göras och förändring blir förhoppningsvis möjlig.

MAKTSTRUKTURER: KÖN, ETNICITET, KLASS

Av de tre deldiskurser som jag funnit i de dokument jag har studerat, har endast *Den trygga, trevliga och spännande staden* haft en uttalad ambition att analysera maktstrukturer i samhället. De andra två deldiskurserna har i princip nöjt sig med att konstatera att skillnader finns mellan mäns och kvinnors upplevelser, men inte sett någon strukturellt ojämn maktfördelning bakom. Inte heller har de två undersökt klass- och etnicitetsrelationer. Att notera en skillnad är inte tillräcklig grund för att förändra: som jag konstaterade ovan, behövs en analys av orsaker för att åtgärderna ska bli verkningsfulla.

Samtidigt kan det vara svårt att tala om kön och etnicitet utifrån ett maktperspektiv. Kvinnor kan uppleva att de antingen blir uppfattade som ”kvinnosakskvinnor” eller att diskussionen plötsligt blir personlig då kön synliggörs: de blir *kvinnliga* planerare istället för bara planerare, och förutsätts därmed ta ställning. Att tala om könsskillnader utan att förstärka dem ses ofta som ett problem. Listerborn har visat att praktiserande planerare och arkitekter är oroliga för att de genom att tala om kvinnors rädsla för brott reproducerar och förstärker bilden av kvinnor som rädda (Listerborn 2002:56). Samma sak gäller för andra maktstrukturer. Lösningen blir för dem att istället tala om hur ”alla medborgare” ska kunna göra sina röster hörda och att planera för ”det allmännas bästa” (Listerborn 2002:28ff). Jag menar att det är nödvändigt att tala om skillnaderna för att kunna förändra – men att se skillnaderna som *strukturella* och inte *individuella*. Att diskutera individuella och enstaka åtgärder har ingen kraft att förändra.

Genom att fokusera på de strukturella maktrelationerna och inte på kortsiktiga lösningar som övervakning och kontroll, kan trygghetsdiskussionen vara frigörande. Genom en maktanalys synliggörs normer, värderingar och relationer mellan kön, klass och etnicitet.

TRYGGHET ELLER BROTTSPREVENTION?

Åtgärder kan i vissa fall vara både brottsförebyggande och trygghetsökande, men det är inte alltid så. I de analyserade dokumenten dras på flera ställen likhetstecken mellan trygghet och brottsprevention. Listerborn menar att fokus på brottsprevention tenderar att prioritera skyddandet av privat egendom och minskning av störande beteende, medan trygghetsarbete istället fokuserar på individerna, den kroppsliga integriteten och möjligheten att utan rädsla röra sig i offentliga rum. Därför är det viktigt att explicit klargöra om det är trygghet eller minskad kriminalitet som eftersträvas, och vem man vänder sig till (Listerborn 2002:260f).

Problemet är alltså, återigen, att orsaken så sällan synliggörs. Med tydligare analyser blir det också tydligt vad som kan vara ”rätt” lösning och om hoten ska minska gällande egendom eller kroppar.

PLANERARENS MÖJLIGHETER ATT FÖRÄNDRA

Den specifika och kroppsliga otrygghet kvinnor kan uppleva i stadens offentliga rum grundar sig i ojämna maktstrukturer. Liknande strukturer ligger bakom det sätt vi har lärt oss att tolka in klass och etnicitet i vår rumsliga förståelse av staden. Som planerare eller arkitekt kan man inte ensam förändra denna struktur i grunden, men man kan bidra. Delvis kan det ses som ett lindrande av symtom, men jag hävdar att flera parallella ”symtomlindringar” på olika samhällsområden tillsammans kan bidra till en ny förståelse av kön, klass och etnicitet. För att uppnå förändring måste medvetna strategier skapas och argumentationskedjor måste bli både synliga och tydliga.

Planerare och arkitekter kan här anta en nyckelposition, genom att förena det lokala (brukarmedverkan och samtal med berörda medborgare och organisationer) med det övergripande (aktuell forskning, nationella direktiv och olika teorier) till fysisk gestaltning. Feministisk planeringsteori förespråkar ofta en kommunikativ ansats, där planeringen sker *med* medborgarna och inte *för* dem (Larsson & Jalakas 2008:73ff). Detta innebär att perspektiv som skiljer sig från dem som traditionellt har framförts eller uppmärksammats av vita, manliga, medelålders män – dvs. det perspektiv som synliggjorts genom bl.a. min analys – får inflytande över processen (Listerborn 2002:213ff). Att arbeta *för* ”det gemensamma bästa” eller ”allmänhetens intresse” innebär tyvärr ofta att planera för normen och att vissa grupper upplever problem i relation till offentlig miljö (Listerborn 2002:30), men att arbeta *med* allmänheten visar alternativ.

De åtgärdsförlag jag funnit i dokumenten har en större spridning än vad som återfinns i nationella riktlinjer (t ex BRÅ 2002 och Boverket 1998). I de dokument från Malmö stad som jag har studerat finns inte bara situationell prevention, vilket BRÅ och Boverket främst förespråkar, utan också till stor del sociala insatser och andra fysiska åtgärder. Listerborn har visat att lokal praktik ofta uppvisar en diskrepans gentemot de nationella riktlinjerna. Detta kan bero på att resurserna i den lokala förvaltningen inte räcker till att ha avdelningar eller personer som är helt specialiserade på t ex trygghetsfrågor, vilket i sin tur gör att trygghet blir en integrerad del av annan verksamhet. Det kan också bero på att man lokalt har bredare nätverk och tätare samarbete med andra förvaltningar, myndigheter och medborgare, vilket gör att fler perspektiv involveras. Eftersom trygghet inte heller kan uppnås med enstaka lösryckta insatser, utan måste ses som en samhällsfråga med flera perspektiv integrerade, kan den lokala praktiken vara mer

effektiv än de specialiserade nationella institutionerna (Listerborn 2002:250, 259ff).

I kommunal förvaltning måste man, till skillnad mot i den akademiska forskningsvärlden, förhålla sig och kanske också anpassa sig till den politiska opinionen. En risk med detta är att maktanalyserna kanske blir förenklade för att passa politiken, och då kan förstärka och reproducera existerande maktstrukturer. Listerborn menar att trygghetsarbetet under senare år har vunnit så stort gehör inom politiken just för att den kan uppfattas som relativt ofarlig: om maktanalyser utesluts tycks arbetet istället handla om att kvinnor blir beskyddade och att män (inom politik, planering och förvaltning) gör en god sak i att ta problemen på allvar (Listerborn 2002:31).

6 Avslutning

Min analys av några av Malmö stads handlingsplaner, åtgärdsprogram och riktlinjer för arbete med ökad trygghet i stadens offentliga rum, har visat en stor spridning mellan deldiskurserna. I begreppet trygghet läggs väldigt olika värderingar och betydelser, vilket blir synligt då formuleringar av problem, orsaker och åtgärder studeras.

I vissa dokument anläggs ett maktperspektiv i analys och formulering av problemet, vilket gör att samhällsgruppers delvis olika upplevelser i staden synliggörs. Med en analys av samhällets maktrelationer och hur dessa påverkar upplevelsen av de fysiska rummen blir det också möjligt att formulera åtgärder som på sikt kan antas förändra strukturer.

Andra dokument betraktar tryggheten på ett mindre problematiserat sätt. Utan maktanalys blir trygghet en individuell fråga, eller en fråga utan skillnader mellan olika grupper – vilket i dessa dokument motiveras med att ”det allmännas bästa” ska uppnås. Analysen visar dock att samtliga dokument i olika utsträckning bygger på en vit, manlig, medelklassnorm, vilket innebär att ”det allmännas bästa” främst gynnar en redan privilegierad grupp. Att osynliggöra maktskillnader riskerar att reproducera och förstärka dem. Utpekandet av vissa samhällsgrupper som ”farliga” eller ”spännande” (dvs. ett negativt *eller* positivt utpekande) medför risk att dessa redan svaga grupper stigmatiseras, då inga redskap eller möjliga vägar till förändring syns i dokumenten.

Allt är dock inte negativt. Det är lätt att i en analys som denna, vars syfte delvis är att synliggöra maktens metoder, fokusera på strukturer som verkar bakåtsträvande eller konserverande och som inte bidrar till ett mer jämlikt samhälle. Men trots detta finns faktiskt en del positivt med de dokument jag har studerat. I vissa diskurser syns maktstrukturer, i alla fall delvis, vilket öppnar för fortsatt arbete i rätt riktning. Inte minst är diskussionen i sig positiv, då (kvinnors) otrygghet länge har betraktats som en privat och individuell fråga. Nu är den, på både nationell, regional och lokal nivå, en politisk fråga som ligger högt på dagordningen. Det är dock viktigt att inte stanna där, vid att konstatera problemet.

Generellt har de dokument jag studerat på en gång varit ”bättre” och ”sämre” än vad jag hade föreställt mig. Stadsbyggnadskontorets riktlinjer för en trygg stadsmiljö (Malmö Stadsbyggnadskontor 2006[2]) har på många sätt gått på djupet med problemet, och fokuserar bakomliggande orsaker. Översiktsplanen (Malmö Stadsbyggnadskontor 2003 och 2006[1]) är dock väldigt fåordig, och innehåller bara korta och allmänna kommentarer. Åtgärdsprogrammet för S. Innerstaden (Malmö Stad 2008) redovisar föredömligt väl resonemanget från

problem via orsak till åtgärder, men från Gatukontoret saknas en helhetssyn och övergripande strategi.¹⁶ Valfärd för alla fokuserar på kriminalitet, men förklaringen till detta kan ligga i att tryggheten där betraktas utifrån ett nästan uteslutande socialt perspektiv. Den fysiska miljöns påverkan av upplevelsen tycks där vara starkt begränsad. Både handlingsplanen (Malmö Stad 2003) och tiopunktsprogrammet (Malmö stad och Polisområde Malmö 2007) riskerar att både spegla och reproducera en ojämn maktstruktur.¹⁷

De dokument som jag har analyserat kommer från olika delar av den kommunala förvaltningen. Trots det har jag i analysen försökt se de olika texterna som representanter för en och samma trygghetsdiskurs, där deldiskurser kämpar om utrymmet och tolkningsföreträdet. Man ska dock inte glömma att förvaltningar och delar i den kommunala organisationen faktiskt arbetar med staden under olika förutsättningar. Jag kan bara anta att Stadsbyggnadskontoret har större möjligheter att påverka hur platser upplevs i grunden då de kan styra den strukturella uppbyggnaden av gamla och nya områden, medan Gatukontoret har givna rumsliga förutsättningar att arbeta med. Jag står dock fast vid att samtliga förvaltningar bör göra en strukturell analys av otrygghetsproblemens orsaker för att på bästa sätt och utifrån den egna förvaltningens uppgifter bidra till ökad trygghet.

Både statliga och övergripande kommunala direktiv tycks koppla trygghet direkt till brottsprevention. Detta syns dels genom att staten gav BRÅ i uppdrag att i samarbete med Boverket och Rikspolisstyrelsen utveckla arbetet för ökad trygghet genom bebyggelseinriktade åtgärder, dels då Malmö stad på politiskt initiativ gör trygghetsundersökningar i samarbete med polisen. Detta ger signaler om en diskurs som ser rädslan för brott som grundad i faktisk kriminalitet och inte i ojämna maktstrukturer. Intressant är då att notera att diskurser som syns i min studie delvis tar avstånd från denna tanke och följer ett synsätt där struktur blir viktigare än individuella faktorer.

I min studie konstaterar jag att det är av största vikt att tydliga kopplingar finns mellan de tre nivåerna vad (problem) – varför (orsak) – hur (åtgärd). Utan denna koppling omöjliggörs en utvärdering av åtgärdernas effekt och det finns också en överhängande risk att diskrepanser mellan de tre nivåerna leder till att effekterna inte blir de avsedda. Utan tydlig koppling finns också en viss risk att effekterna kan bli rakt motsatta de önskade.

Genom en tydlig analys av maktrelationer synliggörs strukturella skillnader grundade i kön, etnicitet, klass, sexualitet, ålder etc. Detta är ytterligare en anledning till alltid undersöka problemet i dess kontext: vilken typ av brott är det som diskuteras och vilka maktrelationer är där i spel?

¹⁶ Gatukontoret sammanställer dock för närvarande en sådan övergripande handlingsplan.

¹⁷ Detta har även Mukhtar-Landgren (2005) visat i en artikel där hon diskuterar hur handlingsplanens fokus på problembilden kan förstärka ojämlikheterna istället för att minska dem.

Min studie har också visat några möjliga utvecklingar av temat. Upplevd trygghet i stadens offentliga rum har under de senaste 15 åren varit föremål för omfattande forskning och flera teoretiska resonemang har förts. Under 2000-talet har både staten och de flesta av landets kommuner gjort handlingsplaner och strategier för ökad trygghet. Nu föreställer jag mig att det finns ett behov av utvärdering. En möjlig fortsättning på min studie kan därför vara att undersöka vilka effekter åtgärderna faktiskt har fått. Min studie är ett försök till att dels visa vilka maktperspektiv som ligger bakom resonemangen, dels diskutera förslagens möjligheter att förändra enligt dokumentens förslag. Jag har dock bara teoretiskt diskuterat detta och skulle gärna se en prövning av effekterna på ett mer praktiskt plan.

Mitt försök till att diskutera de olika diskurserna möjlighet till att förändra de problem som uppmärksammats, visade att samtliga diskurser kan få problem. I vissa fall beror det på diskrepanser inom diskursen; mellan nivåerna problem, orsak och åtgärd. I andra fall beror det på att formuleringen av orsakerna kanske inte bygger på rimliga eller väl underbyggda argument, utan på antaganden som forskning har visat inte stämmer. Det är därför svårt att dra några slutsatser, utan att först ytterligare undersöka de antaganden som diskursbildningarna bygger på. Sådana slutsatser blir normativa till sin karaktär, men kanske går det att utveckla en teori för detta.

Ett annat sätt att gå vidare med en diskursanalytisk metod kan vara att följa processen från motion via politiskt beslut i kommunfullmäktige eller nämnd, förvaltningens bearbetning och åtgärdsförslag till praktiskt genomförande i den fysiska miljön. Följer hela processen samma diskurser? Finns olika diskurser i politisk och praktisk verksamhet? Och vad kan det i så fall få för konsekvenser?

Slutligen hade jag själv gärna fortsatt min studie med att undersöka vilka aktörer som tillåts tala i dokumenten och som på så vis kan påverka de offentliga diskurserna. De som ges makt att formulera frågan och svaren har en nyckelposition genom att styra hur vi kan tänka om ett visst ämne.

Figurförteckning

<i>Figur 1: Ett försök till att illustrera Listerborns fyra ytterligheter inom trygghetsdiskursen. Krook 2009.</i>	18
<i>Figur 2: Åtgärdschema. Matris hämtad från Listerborn (2000:168), med åtgärder som lyfts fram i mitt material.</i>	31
<i>Figur 3: Huvudlinjer i trygghetsprojekten. Ur Listerborn (2000:174)</i>	32
<i>Figur 4: De tre deldiskurser jag funnit, i relation till Listerborns fyra ytterlighetsdeldiskurser. Krook 2009.</i>	35

Litteratur

Andersson, Birgitta (2005[1]). *Risk. Om kvinnors erfarenhet och fysisk planering*. Centrum för kommunstrategiska studier, Linköpings universitet.

Andersson, Birgitta (2005[2]). "Mäns våld blir kvinnors ansvar. Riskkalkylering i det offentliga rummet", (s 68-85) i Friberg, Tora; Listerborn, Carina; Andersson, Birgitta & Scholten, Christina (red), *Speglingar av rum. Om könskodade platser och sammanhang*. Symposium, Stockholm/Stehag.

de Beauvoir, Simone (1998). *Det andra könet*. Norstedts, Stockholm.

Boverket (1998). *Brott, bebyggelse och planering* (Elektronisk). Boverket publikationsservice, Karlskrona. Tillgänglig: <http://www.boverket.se/upload/publicerat/bifogade%20filer/1998/brott_bebyggelse_och_planering.pdf> (2009-02-04)

Bradley, Harriet (1995). *Fractured identities*. Polity Press/Blackwell Publishers, Cambridge.

Brottsförebyggande rådet (BRÅ) (2002). *Bebyggelseinriktade åtgärder mot brott och otrygghet* (Elektronisk). Tillgänglig: <http://www.bra.se/extra/faq/?action_question_show.18.0.=1&module_instance=2> (2009-02-10)

Eberhard, David (2006). *I trygghetsnarkomanernas land*. Prisma förlag, Stockholm.

Fairclough, Norman (1992). *Discourse and social change*. Polity press, Cambridge.

Ganetz, Hillevi (2005). "Damernas Paradis? En historia om varuhus och köpcentrum", (s 36-51) i Friberg, Tora; Listerborn, Carina; Andersson, Birgitta & Scholten, Christina (red), *Speglingar av rum. Om könskodade platser och sammanhang*. Symposium, Stockholm/Stehag.

Gatukontoret Malmö Stad (2008-12-10). Hemsida. Tillgänglig: <<http://www.malmo.se/gatukontoret>> (2009-02-21).

Gehl, Jan (2006). *Life Between Buildings*, 6th edition. Arkitektens Forlag, Köpenhamn.

Jacobs, Jane (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. Random House, New York.

Justitiedepartementet (1996): *Allas vårt ansvar*. (Departementsserien 1996:59). Fritzes, Stockholm.

Koskela, Hille (1999). *Fear, Control & Space. Geographies of Gender, Fear and Violence, and Video Surveillance*. Diss. University of Helsinki.

Larsson, Anita och Jalakas, Anne (2008). *Jämställdhet nästa! Samhällsplanering ur ett genusperspektiv*. SNS Förlag Stockholm.

Listerborn, Carina (2000). *Om rätten att slippa skyddas*. Lic.avh. Chalmers tekniska högskola, Tema Stadsbyggnad, Göteborg.

- Listerborn, Carina (2002). *Trygg stad. Diskurser om kvinnors rädsla i forskning, policyutveckling och lokal praktik*. Diss. Chalmers tekniska högskola, Tema Stadsbyggnad, Göteborg.
- Lundquist, Lennart (1998). *Demokratins väktare. Ämbetsmännen och vårt offentliga etos*. Studentlitteratur, Lund.
- Malmö Stad (2001). *Malmö – en trygg och säker stad: en övergripande strategi för det brottsförebyggande arbetet i Malmö*. Central tryckeri, Malmö.
- Malmö Stad (2003). *Handlingsplan "Välfärd för alla – det dubbla åtagandet"*.
- Malmö Stad (2008). *Åtgärdsprogram Hej Södra Innerstaden! För dialog med trygghet i fokus*. Malmö Central tryckeri, Malmö.
- Malmö stad och Polisområde Malmö (2007). *Tiopunktsprogrammet. En gemensam handlingsplan* (Elektronisk). Tillgänglig: <http://www.malmo.se/download/18.365accf7116191cc840800028151/Tiopunkt_webb.pdf> (2009-02-10).
- Malmö Stadsbyggnadskontor (2003). *Översiktsplan för Malmö 2000*. Malmö Central tryckeri, Malmö.
- Malmö Stadsbyggnadskontor (2006[1]). *Malmö 2005. Aktualisering och komplettering av Malmös översiktsplan*. Malmö Central tryckeri, Malmö.
- Malmö Stadsbyggnadskontor (2006[2]). *Trygg stadsmiljö. Tankegångar – riktlinjer – arbetsmetod* (Elektronisk). Tillgänglig: <<http://www.malmo.se/download/18.2842ea510c0ad90e3880002773/minsta+stadsmiljo.pdf>> (2009-02-14).
- Muhktar-Landgren, Dalia (2005). *Den delade staden – Välfärd för alla i kunskapsstaden Malmö*. I Fronesis nr 18.
- Phillips, Anne (2000). *Närvarons politik – den politiska representationen av kön, etnicitet och ras*. Studentlitteratur, Lund.
- Rosengren, Annette (2005). "Plats för hemlösa" (s 86-101) i Friberg, Tora; Listerborn, Carina; Andersson, Birgitta & Scholten, Christina (red), *Speglingar av rum. Om könskodade platser och sammanhang*. Symposion, Stockholm/Stehag.
- Statistikkonsulterna (2006). *Polisens trygghetsundersökning, Skåne län, Polisområde Malmö. S-30415* (Elektronisk). Tillgänglig: <<http://www.malmo.se/arbeteintegration/valfardforalla/trygghet/trygghetsmatningen2006.4.5462071910dca0ea97b80002951.html>> (2009-02-10)
- Wendt Höjer, Maria (2002). *Rädslans politik. Våld och sexualitet i den svenska demokratin*. Liber, Malmö.
- Winther Jörgensen, Marianne och Phillips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Studentlitteratur, Lund.